

D.M. Quito llaktapi, 2014 watapi, sitwa killapi 30 punchapi killkashkami.

KAMACHISHKA.0113-14-SEP-CC

IMAKAY Yupay: 0731-10-EP

MAMAKAMACHIYTA RIKUK TANTANAKUY

I.- KALLARI WILLAYKUNA

Chaskina kishkiyashka

Marco Antonio Olivo Pallopak wawki Victor Manuel Olivo Palloka, shuk yanapay mañayta churarkami. Chay mañayka kayraykumi karka. La Cocha panzaleomanta ayllullaktapi runa kamachiypa, 16 puncha 23 punchapipash mayo killa 2010, Marco Antonio Olivo Pallota wañuchishkamanta kamachishkaka rikunami kan nishpa mañaytaka churarkami.

8 punchapi, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa Secretaría Generalka kayshina N.0 0731-10-EP, paktanawan huchachina mañashkaka, manarak pi churashkachu nirka.

7 punchapi julio killa 2010 wata, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa Chaskina ukupika Edgar Zárate Zárate, Henando Morales Vinuesa shinallatak Patricio Pazmiño, kamachikkunamim, kay huchachina mañashkata ashtawan achikyachishpa churachun kacharkakunami.

20 punchapi julio killa 2010 wata, Chaskina Ukupi, rurak Víctor Manuel Olivo Palloka huchachinata allichishpa rikuchirkami.

12 punchapi agosto killa 2010 wata, 16:58 chishi pachapi, Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypa Chaskina Uku, Víctor Manuel Olivo Pallopa huchachina mañayta chaskirkami. Flavio Candelejo Quishpe, Iván Candelejo Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, shinallatak Manuel Orlando Quishpe Ante achikyachina killkashkataka mana chaskirkachu; kipayashpa pachapi rikuchishka kakpi.

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyka tiyashka raykukunata wayrapayashpa paypura rikinakurkami. Kaytaka 19 punchapi agosto killa 2010 wata, rurarkami. Chaypika

kamachik Manuel Viteri Olvera chaskik tukurkami kay N° 0731-10-EP huchachishpa mañashkataka. Payka, 30 punchapi septiembre killa 2010 wata, 09:00 tutamunta pachapi riksik tukurkami. Shina rurashpa, runa kamachiyta, paykuna ima shina kashkata, shuk willayta rurashpa, kachachun mañarkami.

Mamakamachipi nik shina, 25, 27 rakikunapi; 6 punchapi noviembre killa 2012 wata, shukniki Mamakamachiyta Rikuk kamachikkuna, Mamallakta Tantanakuypi shayarik tukurkami.

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypi, 3 punchapi enero killa 2013 wata, shuk wayrupayayta rurashpaka, Fabián Marcelo Jaramillo Villa, tukurinkapak kamashkata rurankapak tukurkami. 4 punchapi febrero killa 2014 wata, payka kay huchachina mañayta rikuy kallarikami.

29 puncha mayo killa, 11 puncha junio killa, 2 puncha julio killapipash 2014 wata tukuy kamachikkuna tantanakushpa kay wañuchishka llakita sinchi rimarirkakunami. 2 punchapi julio killa 2014 wata, kamachik Patricio Pazmiño Freire pay yachashkakunamanta Marcelo Jaramillo Villa kamachik killkashkaman rikuchishka. Kushka yuyaykunataka chay wañuchishka llakipimi tantachishkakunami. Marcelo Jaramillo Villapak killkashka kamachiy 0731-10-EP, achkata rimarisha hawaka, Marcelo Jaramillo Villapak ari nishkallawanmi sakirirka, 8 kamakikkunaka Antonio Gagliardo Llor, María del Carmen Maldonado, Wendy Molina Andrade, Tatiana Ordeñana Sierra, Alfredo Ruiz Guzman, Ruth Seni Pinoargote, Manuel Viteri Olvera shinallatak Patricio Pazmiño Freire, kutishuk yuyaytami charinchi nirkakunami. Sinaka kamachikkunaka mana kamachiyta ari nirkakunachu, chaymantami Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyta pushakka, imashinami 27 raki Reglamento de Sustanciación de Procesos en la Corte Constitucional, nishkashina wayrachichun nirka kay imakay yupay 0731-10-EP, kayka Ruth Seni Pinoargote kamachik makipimi urmaka.

Mañaymanta, mañaypak tiksikuna

Rurakka, la Cocha panzaleomanta ayllullaktapi runa kamachiypa nishkashina, 9 punchapi mayo killa 2010 wata, 19:00 chishi tuta, Marco Antonio Olivo Pallota wañuchirkakunami.

Akllashkapushak Mamakamachipak 171 Raki, Código Orgánico de la Función Judicial, 343 Rakiyupay, nishkashinaka, La Cocha ayllullaktapak runa apukkunaka, shinallatak, Guantopolo apukkunapash, kay llakita rikuyman kallarikakunami. 2010 wata, aymuray (mayo killa), 16 inti puncha (domingo), 2010 wata, mayo killa, 23 inti puncha (domingo), ñawpamanta kikin hayñitapash hapishpa; pichka Guantopolo maltakunatami huchachirkakuna, kay mashikunata tiyachishpami allichirkakuna.

Kay kamachishkamantaka tawka willanakuy ukukunapi rimaykunami rikurimurka, mamallakta runawankurin ayninakuy shuk ninan atirinakuy tiyashka nin.

Mamallaktapak Taripayakka, La Cocha runa ayllullaktaman yaykunatami munarka, shuk ñuka wawkita wañuchikta pullanapak. Shinallatakmi, Kamachikpak Kamayuk, Chapakunapash wañuchik nishkakutata pushasha nirkakuna. Mishu kamachikka, tukuy runa apukkunata hayñikunawan wanachiman kallarichiy nirkami, chaymantami, 4 punchapi, junio killa 2010 wata, apukkunata pusharkakuna. Kay apukkunataka, kacharichun mañashakamantatak Latacunga Mamakamachiyta rikuk llukshichun sakirka.

Ñawpa kamachikkunapika mishu kamachikkunaka, hayñikunata rikushpami rimarik, yanapak karka. Mamakamachik imashina killakashkatami rikuk karka, chaymantami rura hayñikunawan kamachishkataka sakikkarka.

Rurak runaka, OIT-pak arinishka Yuyarinakuyka, 10 raki 2 yupay, rikunakanchik nin, llakukunapika kikin wanachikunapak ruraykunawanmi rikunata charinkichik. Chayka chiniwan, chiri yakuwan armayka, ankuypashka kikin pacharikuypashmi kan. Chayka mamallakta yallikay wakipak rikuytaka shuktak pacha rikuyami kan, shinami Colombia Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypika, mana tiksichanchu runa hayñi tiksichanita mana pakishka tiyarinchu.

Rurak runaka, pichka rurak paktachikkunaka kikin ruray munaywanmi runa paktakayman kumuriparkakuna, ruray munaywanmi runa paktakayta rurapachun chaskirkakuna nin; shina kayhawami, kunanka paktakay nikitami chaskinata munanashpa sinchi charinkuna, chaymantami Quito llaktapi, 4 mwasipi wichkashka tiyakukkuna, shinaka ishkaykutin kay kishpichi rurayka rikurin kan.

Wawki kashkamantaka, paypak munayllamuntatik, La Cacha runa apukkunata, shinallatak, pincha llakichik mashikuna Guantopolo ayllullaktamanta kashkamanta, chay appukunatapash, kay llakita allichichun nishpa mañarka. Kay appukkunaka Mamakamachipak 171 Raki; Código Orgánico de la Función Judicial 343 Rakiyupay, OIT 169 yuyarinakuypak 8, 9 y 10 Rakiyupaykunata, nishkashinaka llakita allichirkakunami, chay allichishka, wañukpak ayllukuna chaskishkami kan.

Imashina mishu kamachiy hayñikunaka llakuchishkata

Rurak runaka, Mamakamachipak 10, 11 Rakikuna 3, 4 rakiyupaykuna; 57 Raki 1, 9, 10 rakikupaykuna; 76 Raki 7 rakiyupay, i killkapi, 171 Raki; 343, 344 a, b, c, d, e killkapi; Código Orgánico de la Función Judicialpak 345, 346 Rakikuna; shinallatak Código de Procedimiento Penal, marzo killa 2010 watapi, mashna mushukyachiska hayñikuatashi llakichinmi nin.

Imata mañaypak

Imashina mañakushkamanta, rurak runaka kayta mañan:

- a. La Cocha runa apukkunaka, Marco Antonio Olivio Pallo, Zumbahua llaktapi, wañuchishkamanata kamachinkapak, kamachina pachapi, ushayta charishkachu mana charishkachu.
- b. La Cocha ayllullaktata pushak apukkuna kamachishkaka Mamakamachiy, 171 rakipi, 343 Código Orgánico de la Función Judicialpi 343 rakipipash katishpa rurashkachu.
- c. Chay pichka mashikunaman wanachishkaka, runakunapak hayllita wakllirishpa; yuyay illak, shunku illak runakunashina, rurashkachu rikurin; imashinami mamallaktapak, wakin hatun apukkuna nishpa purikunkuna.
- d. Runa apukkuna kikin llakta kamachiyta rurankapak ushayta charishkachu. Manachu pakalla hapik shinallatak wakichik tukushka.
- e. Ayllullakta runakunaka kamachinallachu kan. Mana kashpaka, ish kay rakimanta munakpilla ruranachu kan.
- f. Kay llaki, runa kamachiypi kashpaka, mishu kamachiypash kamachinkapak yaykunata usharkachu, mana usharkachu. Shinallatak, ish kay kamachiypuna alli apanakushpa, yanaparishpapash, shumak alli kamachi tiyachun imati tiyana kan.
- g. Imamantashi mashi Marco Antonio Olivo Pallo wañuyupi rikurik wamrakuna, runa kamachi kamachishka kipa, chayrak wichkashka wasipi tiyachun, ish kay kutin chaymantallatak kamachishka mishu kamachiypi.
- h. Runa kamachiy ama yallitak llakichinkapakka, ima hayñikunatatata runa apukkunaka rikuna kan.
- i. Mamallaktapak Kamachina Tantanakuypa apukkunaka, runa kamachiy imashinatak kana kan, niyta ushanchu. Shinaka runakunapak kamachiyta uchillayachita ushanchu. Mamakamachiypi churashka kamachina ñanta harkanata ushanchu.

Shinaka, imashinami Ley Orgánica de Garantías Jurisdiccionales y Control Constitucional 26, 27, 28, 29, 30 Rakikuna; 7 Raki Reglamento de Sustanciación de Procesos de Competencia de la Corte Constitucional, nikun, kaytami rurachun nichun nin:

- a. Tukuy ima rurarukushata, juzgados shinallatak fiscalías shayachichun.
- b. Imashinami Mamakamachiy 76 Raki 7 rakiyupak literal i, nukun, kay pacha pincha wambrakunata kacharichun.
- c. Mamallaktapak Kamachina Tantanakuypa apukkunaka, ama nima

kamayta llukchichun runa kamachimanta

Maykan, Runa kamachiypa kamachishka, mana allí kashkata nik.

16 punchapi, 23 punchapipash mayo killa 2010 wata, runa kamachiy, La Cocha Panzaleo ayllullakta, Cotopaxi markapi, rurashka kamachishka; mana allí kashka nishpa, huchachinkuna.

Mañapayta kutuchi

Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypi tiyak killkashkakunapimi rikushpaka, La Cocha apukkunapa kutichishkaka mana tiyanchu, imashinami 30 puncha septiembre killa 2010, nirirka.

Kay wañuymanta kimsanikikunapak yuyay

Manuel Orlando Quishpe Ante, shukunawampash nin, mamallaktaka tukuy runa kamaykunata tiyachun ninmi, shinashi kaykunaka ayñikunawanmi kana kay, mana Mamakamachiy nishkawan makanakunakanchu, shinallatak mashikunapak ayñikunata llakichinaku kan.

Paykata tukuy runa mashikuna kikin ayñikunata pakishka nin, La Cocha rura apuktushkakuna nishkata uyashpami tukuy aysarayashka.

Shinaka, Mamakamachiy 66 Raki, 3 rakiyupay a, c killkapika, 76 Raki 7 rakiyupay a, b, c, g killkapika, 77, 83 Raki 2 rakiyupay, 426 Raki, shinallatak Convención Americana sobre Derechos Humanos 5, 8 Rakipash, pakirishkami nin, mana rimayta usharkanchichu, shinallatak takawarkakunami, mana pachakunatapash kurkachu imashi rimarinata rikunapash ninkuna.

Chashna llakichishpaka Orlando Quishpetaka, ari ñukami wañuchirkani nichirkakuna.

Shinaka, kay pacha yanapay mañayta churashkata, wakichichun nirkanunami.

Tantanakuypa Mashiyak

Ernesto Pazmiño Granizo, Defensor Público General del Ecuador, Jorge Paladines Rodríguez, Luis Ávila Santamaría Defensoría públicapi llankakkunami amicus curiaeta rurashpa nin:

Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyta, kutichichun ninkunami, Mamakamachiypa 171 rakipi nikushkaka, ayñikunata pakiychinchu, kawsayta llakichinchu, uchilla ayñi katinakuna ama rikuchun ninchu. Shinaka a.- Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka

pishiyachita ushanchu Mamakamachiy 171 rakipi killkashkata; b- Rikurinchu Mamakamachiy 171 rakipi, maykan llakikunata runa kamachiy allichinata.

Mamakamachiypa 171 rakipi nikushkaka, ñami pishiyachin runakunapak kamayta, sinaka shuk rimaykuna llukshikpika, Mamakamachiypa ayñitiyashkakunaka pakirinkami. Runa kamachiyka ayñikunata charinmi mana maytashi llakikuna allichirinachu kan.

Shinaka Mamakamachiy ima nikushkaka alli kamachiy tiyachumi, ima ayñikunata rikunatapash willanmi, shinaka Mamakamachiy Rikuk Tantanakuy, mana shuk ayñikunata churayta ushanchu, chaymantami mamallaktaka uchilla ayñikunata, yuyay llankanakunata, wanachitapash, rurashpa katina kanchi nin.

Kaykunamanta, Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka, mana pishiyachinachu kan Mamakamachiypa 171 rakipi nikushkata. Ashtawanka, tukuy tapuy chayashkapi may kawsaykunata rikushpami kutichinaka, runa kamachi wyñashpa katichun.

Runa apukkuna kamachiyka, tukuy llakta mashikunatami kayan. Chaymantami mana llaktapi kawsakllata rikun, tukuyapak llakitami allichinkuna, shinaka Mamakamachiypa 171 rakipi tiyashkaka mana shuk ukupi tiyapkachu kan.

Runakunapak kamachiypa mana maypi killkashka tiyanchu, chaymantami, mayhampi uchilla ayñikuna tiyakpipash, ayllullaktakunallati rimarishpa llakikunata allichin.

Chimpapura rimanakuy

14 punchapi, octubre killa 2010 wata, chimpapura rimanakuy tiyarka. Chaypimi kamachiy yachakkuna, rurak runapak shutipi rimarkakuna, tukuy mañashkaka allimi nirka, tukuy runa apukkuna Mamakamachiyta rikushpa kamachirka nirkakuna. Mishu kamachi yaykurishkamantami mana tukuy runa kamachi nishka rurarirka nirkakunami.

La Cocha apukkunapa shutipi, paykunapa kamachiy yachakka kaytami nirkakuna. Kamachiyta Mamakamachiyta katishpa, Convenio 169 de la OIT, Código Orgánico de justiciatapash katishpami kamachirkanchik, nirkakuna. Tukuyta kamachiyta katishpami rurarkanchik, mana runakunapa hayñita wakllichishkanchik, nirkakuna.

Runa kamachiywan kamashkakuna, Manuel Orlando Quishpe Ante, Flavio Candelejo Quishpe, Iván Candelejo Quishpe, Wilson Romero Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, 16 punchapi junio killa 2010 wata, (61 pankamanta 63 pankakama tiyakun), runa kamachiy mana allita rurarkachu, paykunata llakichirkami, nishpashi, kunanka, chay kamachishka allimi kan yuyanchik nirkakunami.

Tukuchinkapakka, ñukanchikta wichkana wasipi churashkata millayanchikmi, ñukanchikta *ishkay kutin chaymantallatak (non bis in ídem)* wanachikun, nirkakuna. Chaytaka, Mamakamachiypi 76 raki, 7 yupay, i) killkapi nin.

Chanichina

Kay yachayka may sinchimi kashka. Chaymanta, Panzaleo Kichwa runakunapa kamachiymanta ashtawan yachankapakka, Patricio Pazmiño Freire kamachikka Esther Sánchez shinallatak Pedro Torres mashikunatami yanapayta mañarka, paykunami Mamakamachiya Rikuk Tantanakuykunaman, ishkay kamachikta rikuchirkakuna, tukuy paykuna rikushkakunawan kay killkaymi rurarirka.

Imakunanta kay killkaypi churashkamata

Kaykunaka 179 pankamanta 186 kamami tiyaku, wanachinapak kayashkamantatik:

"Cotopaxi Garantías Penales kamachikka, 24 punchapi septiembre killa 2010 wata, 18:08 chishika, kaytami nirka: CHANCHIS PATA.- tukuy nishkawan shinallatak rikushkawampash, Iván Blamido Candelejo Quishpe, Flavio Hernán Candelejo Quishpe, Manuel Orlando Quishpe Ante, Wilson Romero Chaluisa Umajinga shinallatak, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, mashikunaka wañuchik kunami rikurin, chayka Código Penal 450 raki 1, 4, 5, 6, 7 rakiyupaypi, wanachishkami kan, chaymanta Código de Procedimiento Penal 232 rakipi nishkashina kayani imashina wanachinata rikunkapak: 1.- IVÁN BLAMIDO CANDELEJO QUISHPE, kikipak yupay 050338585-8, 19 watayuk, 1991 wata, junio killa, 24 puncha wacharishka, Zumbahua kitilli, Pujilí kiti, Cotopaxi markamanta, wambrakunapak yachana wasita tukuchishka, wambra, Guantopolo Ayllullaktamanta. 2.- FLABIO HERNAN CANDELEJO QUISHPE, kikipak yupay 050329996-8, 19 watayuk, wambra, yachana wasipi purik, Fernando Daquilema, Quintana ñanpi kawsak, Quevedo kiti, Rios markamanta. 3.- MANUEL ORLANDO QUISHPE ANTE, kikipak yupay 050316566-4, 23 watayuk, wambra, yachana wasipi purikuk, Guantopolo Ayllullakta, Zumbahua kitillimanta, pichca watata Quito llaktapi kawsak. 4.- WILSON RAMIRO CHALUISA UMAJINGA, kikipak yupay 050390297-5, 1991 wata, abril killa, 10 puncha Zumbahuapi wacharishka, 19 watayuk, wambra yachana wasita tukuchishka, yachakuk, Guantopolopi kawsak, Zumbahua kitilli, Pujilí kiti, Cotopaxi marka; y 5.- KLEVER FERNANDO CHALUISA UMAJINGA, kikipak yupay 050334319-6, 21 watayuk, wambra, hatun yachana wasipi, Guantopolopi kawsak, Zumbahua kitilli, Pujilí kiti, Cotopaxi markamanta. Ukupi tiyachun ninkamantaka tikakunakankuna; kay wyllay rurarishka hawa, 3 puncha kipa, ima rikuchinata charishpaka willanakan Cotopachi Tribunal de Garantías Penalesman. Código de Procedimiento Penal 232 raki nishkashinaka tukuyman willana. F) IVAN FABARA GALLARDO, JUEZ TEMPORAL" Sic.

II. MAMAKAMACHIYTA RIKUK TANTANAKUYPAK TIKSIKUNA YUYARIKUNAPASH

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa ushay

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuy, rikunmi, rurak runaka mana runakunapak kamachiyta millanku, paypak llakika mishu kamachishka ukupi apukkinata katichinkamantami, shinallatak llaktayukkunapak kamachiyta mana rurarishkamantapshmi llaki. Shinaka, rurapak mañayka mana apukkuna paykunapak kamachishkata rurashkamantami kak. Chakmantami mamakamachiy rikuk tantanakuyka runa mamachita, shinallatak mishu kamachikta rukushpa shinami kawasnakanchi ninka.

Ecuador llaktapak mamakamachiyka ayllullaktapi, llaktakunapi, markakunapipash runakawsaykunata ushaykuykunatapash kutinrishkata riksichichayanmi, mamallaktapi tawka kawsaychi mamakachik hayñikuna paktachaypash tukuy pachakutikpi shikan runa kawsaypura tiyashkata, mana iñikatikta, shukllachikuykay, hayñiyukkay, paktakay, tukuywan kishpirishkakay, auki kay, llakta ushakkay, chikanyarishkakay, tukuykunapak paktakay, tukuyupash tukuykunapak kay, chikan runa kawsaypura kay kamachishkatami riksichichayan. Chashnallata Convenio 169 OIT ari ninakuy kamachikpash, 8 raki, 2 yupachik ñawpakman kamachishkapash kamachik wasikuna, mamallaktachiykunapash chikan llaktayuk runa kawsaypurata kikin haynikunatapash tukuy llaktayuk runa kawsayta wakichishpa kamashpa katinata riksichichayan.

Ayllullaktapa, llaktakunapa, markakunapa kawsaykunataka kallari killkay kakkimi mana rurashka, chaymanta ukllaypak shuktak nikishka rurayka runa pakta kay kamachik ukupi mashipurariyshkami, kay shinaka ñawpa pachamanta mana tiyashkamantami mamakamachiy rikuk tantanakuyka, 11 raki, 8 yupay, 436 raki 1, 6 yupaykunapipash Ecuador llaktapak Mamakamachiypi, shinallatak 62 raki Ley de Garantías Jurisdiccionales y Control Constitucional kamaykunata rikuna kan, shinallatak ukllaypak shuktak nikishka ruraypash allita ñawpa tiksi killkashkakunawan taripashpa jamutashpa rikuchina.

Mamakachiypi 171 raki, ishkay chawpirishkapika kashnami kamachin:

Ayllullakta, llakta, marka runa kawsaykunapa munaykunataka mamallaktachiyimi tukuy wasi kamachik pushakkunatapash sumaychashpa kamachinkami. Runa munaykunataka mamakamachik rikurayashpa rurachun atipankakuna. Mishu kamachikkuna llakta runa apukkunawan ishkantinkuna wankurishpa pakta yuyarishpa hamutarishpami kamachikta ruranka.

Imashina Mamakamachiy nin, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyka runa kamachiy kamachishkataka paktachichun yanapanami kan. Mamakamachiy nishkata

paktachinkapakka Mamakamachita Rikuk Tantanakuyka runa kamachiypa hayñita alli rikuna kan.

Shina tukukpimi, Mamakamachiya Rikuk Tantanakuyka, paypak llankay maykama rikushpaka kaytami yuyan. Ñukanchikka kay yanapana mañaymanta taripankapak ushuyukmi kanchik. Kaytaka, makanakukpura hayñikunata paktachinkapakmi kan. Kay ushayka Mamakamachiypa 94, 347 rakikunapi nishkata paktachinkapakmi kan.

Kamachiymanta llakikuna

Mamakamachikta Rikuk Tantanakuyka, rurak mañashkakunata tantachinmi. Kay tantachinaka kay yuyaykunawami ruran: alli kamachina ñanta akllashpa, utkashpalla allitakpacha rurashpa, alli yuyarishpa, allilla hamutashpami tukuy llakikunataka allichishpa paktanka. Mishu kamachishkawan runa llaktapi tiyak llakikunata taripaywan ñawinchishpa riksishparakmi allichinka. Mamakamachiymi runa llaktapi tiksi tiyakta taripaywan chimpapurashpami allichinka, ayllullakta runakunapak llakikunata riksirinakuywanmi achikyachishpa yanapanka, kamachik wasikunapa pushakkuna rurashkatapash tapushpa ashtawan achikllata rurashpa rikuchinka.

Tawkasami hayñi llakikunata allichinamanta

1. Runa kamachiypa apukkunaka, kushka hayñikunata katishpachu kamachirkachu. Nawpamanta yachaykunawan kamachirkachu, Mamakamachiypi kak hayñikuna, arinishka killkashkakunatapash, kamachinkapakka katirkachu.
2. Mamallaktapak wasiyarishkakuna, apukkunapash runa kamachiypa kamashkata allita chaskirkachu.

Kamachiymanta llakikuna allichina

1. Runa kamachiypa apukkunaka, kushka hayñikunata katishpachu kamachirkachu. Nawpamanta yachaykunawan kamachirkachu, Mamakamachiypi kak hayñikuna, arinishka killkashkakunatapash, kamachinkapakka katirkachu.

Manarak tapuykunata kutichishpallatak, Mamakamachikka ñawpa pachamantapacha tawkasami kawsayukkuna, kawsaypura, tukuylla runakuna shukllayashkata ñukanchik mamallaktapi tiyashkata riksichichayanami. Runakuna imashina kawsashkatapash Ecuador mamallakta kamachiypi nikuk shinami sumaychaywan katipana ninmi, paypurakmi yanaparishpa katichina. Tawkasami kawsayyukunami Ecuador mamallakta llaktachin. Ecuador llaktapa mamakamachipash wiñaypachamanta tawkasami kawsayyuk runakuna kikin kawsay yachaykunawan sapiyashpa katimushkatami kutin kutinkamachishkata riksichichayachin.

Kay yuyakuypimi, tawkasami kawsayyuk, kawsaypurakpash maykan pikuna kashkata yachaychayachin. Tawka sami kawsayyukkunaka kikin kawsayta haynitapash pakta kakta kutinllatak riksichin, mana runa llaktallapi, ashtawanka kamachikmi tukuykunaman yuyarichin. Kay shinami tawkasami kawsayyukkunaka kikin kawsaykuna hatun mamallakta allpapi shikan shikan kawsaypura tiyaktami rikuchin

Tawka kawsaypuramanta rimashpaka mamallaktachiywan paktalla apanakun yuyaykunami kan, tukuy runakunapak kawsaykunata rikuk kashpa, kawsaypura yuyayka mana runa kawsay riksichirimantachu rikuchin, ashtawankarin mamallaktapi tawkasami runa tantaripura tinkirishka tantalla alli apanakuytami riksichin. Shinami tawkasami kawsayyukkunata kawsaypuratapash imashina wiñachinata mutsurinkuna; shinami kay ishkantin imakay yuyaykunaka paypurallaktami kan, kayshukpash chayshukpash mutsuririnmi, Ecuador mamallaktaka shuklla allpa shuklla tiksiyay hatun apukwan tukuy mama llakta allpa suyukunapi llakta ushayta llaktayukkunapi tiksiyaymi kan, sapsi haynikunata mana wakllichishpalla tukuy runakunapak kawsayta allikachinkapakmi kan. Chashna kakpi tawkasami kawsayyukkuna kawsaypura yachay yuyaykunata mana shikanchishpalla, shuklla mamallaktachita llaktayuk ushaytapash mana llakichinchu.

Kawsayyuk yuyay, kawsaypura yuyaypash mamakamachishka hayñipika shukllami kan, mana wakllichinchu, shinapash tawka kawsaypurak tiyakta riksichichayan, kay yuyaytaka ayllu llakta, llakta, markallaktapa ashalla runakuna ari ninkuna.

Ña nishka shina, Ecuador llaktapak Mamakamachik 1 rakipi tawka kawsayyuk runakuna, tawka kawsaypura runakuna, kikinlla tantachik, kay yuyaykuna imanisha niktapash achikllachishpa riksichin; Mamakamachiypash ayllu llakta, llakta, marka llakta runakunapak pakta kay uchillakamachiy tiksikuna, mamallaktapak hatun kamachik tiksikuna, karu llakta runa kawsay hawa arininakuy tiksitapash allita mukuyachiyna yuyarinakuywan apukkunaka pushanami nin. Kashna yuyaykuna kashkamanta, 8 nikipi Convenio 169 Organización Internacional del Trabajo OIT kamachik tiksipika llakta runakuna kikin kawsaypa ruraykunata tantari apukkunatapash kawsachishpa kamashpash katinmi nikun, 2 niki yupaypipash shinallata apukamachin: “Ña nishka shina, runakunaka kikin kawsayta yachayta kamachik wasikunatapash wakaychinkami nin; kayka shinaka tiksipacha kamak yuyaypaktachiypi, llakta mamakachik tiksichanichiy hayñipi, runa hayñipipash mana ari nishkakunapakllami riksichin”. Tukuy pachapi llakikunataka katikuykunawawmi allichishpa llukchina; shinallatak 1 yupay niki, 9 niki Convenio kamachipi shinami apukamachin: “Mama llaktata tiksichi apukkuna kancha tiksipacha apukunapash runa ayllu llaktakunapi kikin ayllukuna huchayashkata wanachikkunataka sumaychankami” nin.

Ñukanchikpa, Ecuador mamallaktapak Mamakamachiy haynipi, 57 rakipi, 9 yupaypika, kashnami riksichin: “Runakunaka kikin imashina kawsakta, tantarikta, apukuna rurakta, kikin wiñay allpata kamakta, tukuyapak kashka allpatapash

kamashpa, rikuriyashpa, wiñachishpa katinka” ninmi, shinallatak katik 10 yupay nikipika, kikin hayñimanta kashnami killkakatichin: “Warmikunapak, warmi hari wakuanapak, wanra kutsakunapak kawsaykunata Mamakamachiypi haynichishkataka mana llakichinapallachu ashtawankarin tukuy pachapi wiñachina, kawsachina” ninmi.

Kay yuyarish kipaka, ñukanchikpa Mamakamachiy tiksichi pushakman shinallatak karu kamachiy yuyaypaktachiy pushakman runa hayñi pushakmanpash llakta runakuna kikin kawsaywan tantariwanpash llikashka kaktami yuyachinka; runakunallatak kikinkawsay ukupi llakikunata allichikta, huchayukkunata wanachiktami kamachik pushakkunamanka yuyachinka. Llaktapika hari warmikunami kikin kawsaywan katin, shinallatak huchata rurakkunapashmi llakichin, huchayukkunataka llakta apukkuna kikin katichikkunawanmi wanachin, shina kakkimi hatun hañi rikuk pushakkunaka runakunallatak wanachishpa kikin llakinata allichichun rikuriyanka, imashina 171 raki Mamakamachiypi, karu mamakamachik hillaaykunapi, runa tiksichishkakunapi riksishka shinami mana kunkarishpalla paktachichinka.

Runa apuk llakta llakikunata allichik ruray ushanamanta rimashpaka, imashina Kelsen Teoría Pura del Derecho kamupi, apuka kamachishkata paktachikmi kan, kaymi rurayta ushak, hamuta imashina llukchinata yachak mana kashpaka paktay uchillakamachiy yachaykunata ushaywan mishak; hayñikunata imashina wiñachinamanta yachak, “pitapash ima mutsuripi ruraywan ushak¹”. Austriaco paktay uchillakamachiytaka hayñikunataka wakin munakkunapillami rurarin nin, mana tukuykunapak kamachishkawan mishana yuyayta charinachu nin, ashtawankarin shukpalla wakinpallapash wachinata ushana.

Kay yuyarishkakunawan shina tapuykunata rurana. Pitak Ecuador mamallaktapak tawka kasayukkunapak apuka. Mamallaktachiy apuka kakkpika hawalltami taypuytaka kutichina; shinapash mana shinachu, ashtawanka Ecuador Mamallaktapi uchilla llakta, ayllu llaktakuna tawka kawsayyuk runakunapash tawka sami kikin kawsay tantaritami charin, chaymantami kay ñanllatak katishpa Mamakachiyta tawka kawsayyukuna tiyakta shikan kaktapashmi shuktakunamanka riksichun riksichichunpash mañana kan.

Wiñaypachamanta yuyarishkawanlla, kay Directora Ejecutiva del Archivo Nacional, 288 killkashka panka kamuwan, kallari wiñay pachapi España Kapak Real Audiencia de Quito pushakman kishpichikkunamanpashmi kashnami willashka:

“Ñukanchik Real Audiencia kishpichikkuna pushakpash San Francisco llakta Quito markapi kawsakkunaman shina nishpa willaykachan, chay Quito markapi kawsakuk runakunaka ñukanchik kamachishkapi apukachishkapipash mana ari nishpalla, paykunapak kamachikwan paktakay yuyaynawan pushakwan hatuna

¹ PAULON, Stanley L., “La interpretación débil de la autoridad en la Teoría Pura del Derecho de Hans Kelsen” Revista Derecho y Estadopi. 29 yupaypi julio/diciembre 2012 watapi, pankakuna 5/49, panka 8. Versión electrónica, 02.01.2013 <http://www.Revistasconstitucionales.unam.mz/pdf/3/art/art6.pdf>

rantinapi mishashka kawsaywan achka allpakunatapash kichushkapimi kawsaykatinakun, chay runakunaka maykan ayllullaktaman pushakkunapash rikpi paykunapash katiriyak rishpa chay aylluna ñukanchikta ama chaskichunmi yachachinkuna, shina rurakukta yachaymanta paykunapak nikik kamachiykunataka hawayashpa ama llakichinallata rikuchinmi, paykunapak kamachikkunawan kawsachichun sakinallami nin, ñukanchik hawayanpak chay runakuna imashina kawsakta kamachishkatapash yachanarakmi kanchik nin, chay kipa ñukanchik cédula ima kashkata riksichina chay kipalla Consejo de las Indias runa munaykunata rikuchun Badojoz, 23 punchapi waranka pichka patsak pushak chunka watapi ÑUKA KAPAKMI.

Kallari atiypaypachamantami Runakunapak pushakkunata ruray ushaykunatapash Kapakkunaka kamachishkawan riksichishpa wiñachishka. Runa llakta ukupi tukuy ruray ushaytaka Republicano Mamakamachishpillatakmi willachikushka, shinallatak kunan pachakaman runakunaka kikin kawsay allpakunapi pushak tantarikunata paktakaytapash llikayachishpa sumakyachishpapash katimushka, mana shuktak mushuyay yuyaykuna tiyashkachu.

Mamakamachiyta kunan pachapika Ecuador mamallaktapak tawka kawsayyuk rukunapakka maykan pushak kaktami riksichina, artículo 8 de la Codificación de la Ley de Organización y Régimen de Comunas, codificada al 2004, runakunata pushakka ayllullakta shutichishka runami nin, shinashpaka uchilla ayllullakta pushak apumi kan.

Kay Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuymán kaykuna achikllami kan. Kay runa ayllullaktata pushakkunaka, yuyakkunaka ima ruray ñantapash paykunaka katichiytalla katichin. Yuyaykunata churan, mana paykunalla apankunachu, paykunaka tukuy llakta runakuna nishkallatami paktachinkuna kan. Kay yuyaykunaka Mamakamachikman punchallami sakirin, chaskishkami sakirin. Kay llakita imashina apashka, shinallatak taripaykunapi rikuchishkaka, tukuy chay llakta runakunawan rimarishpa, yuyaykunata hapishpa, tukuyllatak chayachishpa rurashkakuna; chaymanta ima rurashkatapash mana shuk runallatak huchachinachu kan, mana shukpaklla, shun pushakpaklla, kishpichikpaklla munayta paktachishkachun kan.

Kay huchachikkuna tawka kashpaka ña kamachiy nishkata paktachikukshinami rikurin. Pitak kay llakikunataka rikuna kan. Chay tapuyta ña kutichinshina rikurin. Shinallatak , ña tukuyta pakta kay kamachiywan, kutin runakunapaklla paktachik kamachiywan pakta kaytami rikuchin. Kimsanikipika imashina Mama Kamachiy, runakunapak hayñikunapi, shuktak kamachiypi nikun. Runa kashpa mana runa kashpapash tukuyllami kamachiy nikukta paktachina kanchik. Shinami kay Mamakamachiyka utka paktachinkapak munan.

Kay llakikunamanta yachakkunami imashina Panzaleo runa llaktakunapika kay llakikunamanta alliyachin. Chay llakikunamantaka allí allimi killkashpa churashka kan. Kay pankakunapillatakmi kay killkashkakunataka kimichishka kan, shinallatak pitak ñawpan, Ecuador mamallakta punasuyu runakuna ima kamachiykunawan, tukuy

pakta kankapak ruraykunata paktachikta rikunchik. Kay killkashkapimi chay ruraykunataka kati kati rurakta rikunchik. Runakunapa pakta kay ruraykunaka mana llakichik kanchu, mashiyarinata, alliyachinatami maskan, allí kanata, tukuylla allí kawsana yuyaywanmi rurankuna.

Kay llaktakunapika, ima llakikuna tiyakpipash , tawka rurtaykunami tiyan, kay ñankunata katinkuna:

Kallariypika ima llaki tiyashkamantapash **willana** kan, llakta pushakman, tukuy pushakkunaman, mana kashpaka ashtawan hatun llaki karpika llaktapa tantanakuypi willana kan.

Kay willaykuna tiyakpimi ña llaktata pushakkuna rikuy kallarin, runakunapa pakta kay kamachiypika mana killkashpa churanachu kan, ñawi ñawimi willana kan. Kay willaykunawanmi ña ruraykuna kallarin; shinami ña ima ruraykunatapash, tukuykuna ima nishkakunatapash ña chaskina kan. Kay kallariy ruraykunata ña tukuylla ari nishka karpimi huchachinkapak kashpa, mana huchachinkapak kashpapash rikuy kallarin.

Katipika tukuykunaman willachinkapakmi, tukuylla chay llakta runakunata shuk hatun tantanakuyman kayachin. Kay tantanakuy ña tapuykunata paskan; kay tantariypi ña shuk runakunata kay llakimanta taripachun shutichinkuna, paykunami ña imata kashpapash, shina kashkata, mana shina kashkatapash rikuchina kan².

Kay llakimanta ña imatapash yachashpa, ña tarishpa kashpa, kutin shuk hatun tatanakuyman kayachin, kay tantanakuyipi tukuyta tukuylla runakunaman willachin; shinami ña imata ruranatapash rimariy kallarikuna. Kay tantanakuypika maykan huchachiy tukushka runakunapash, paykunapa ayllukunapash chaypi kayta ushankuna, shinallatak maykan imata yachashpa, imata rikushka kashpapash rimayta, willayta ushan; chayka ña chimpapurayta usan. Shina ama shuklla yuyay kachun, ama shuk runapaklla nishkalla kachun, kay tantariypimi imata kashpapash, ña shina kashkata rikuchina kan.

Ña tukuy imashina kashkata yachashpa ña huchachina kashpa, mana huchachina kashpapash ña kallarikuna, shinalltak mashichinatapash kallarin, mana kashpaka ña kishpirina, hampina, alliyana ruraykunata kallarin. Shinami kay Tantariy, ña hatun pushak imata ruranatapash ña ninkuna; chaypimi, imata willashkata, pikuna rurashkata, pikuna yanapshkakuna, imata ruranatapash ninkuna, ña rurayta kallarikuna. Kay ruraykunapika ashtawankarin warmikunami imatapash paktachin, shinallatak armachina kashpa, tsinina kashpapash paktachinkuna. Kipaka shuk kunak runami ayllukunantin tantachishpa kunan, riman, takurin, allí yuyaykunata churan, ashtawankarin llakta ayllukuna allí kawsachunmi sin ruranchik nin.

² Segundo Pedro Torres, yapa llakikuna tiyakpika, maykan kay llakita rurashkakunataka hapishpa wichkanallami kan, kay ruraykunapika maykan shutichiy tukushkakunaka tukuy ushaytami charin, sinchiy ruraykunatapash rurayta ushankunami.

Panzaleo kichwa mashikunapaka, maykanpash ima llakikunatapash rurakpika tukuykunapa, shukllapa, ayllupa, llankaypa, ayllullakta allí kawsaymi tukurin; chaymantami chay llakta kawsaypa allí kawsayta kutin tikrachinami kan nishpami ninkuna. Chaypakka chay llakichishka runata hampinata yuyankuna, ña shina pachamamawan kutin tantarichun yuyankuna, shinami kikin unanchakunawan kunankuna, rimankunapash.

Panzaleo kichwa runakunapakka maykan llakichishka runataka ña ima wanachinakunata rikuchin, ña tsinina, armachina, asutinakunaka hampishinami rikurin, mana allí samaykunatami anchuchin³. Tukuy runakunapa ñawpapi kay wanachiykunata rikuchishpaka, rikuk runakunapash ama chay llakikunapi urmachun, allí kawsachunpashmi kan, shinallatak chay llakichik huchayuk runapash ama kutin kay pantaykunapi urmachunmi shina rurankuna.

Pedro Torres paypa killkashkapika: ima mana allí ruraykuna chay llaktapi tiyakpika, mana ashtawan mana allikunata rurankunachu, ashtawanpash tukuylla llakta runakunami, chay runa kutin alliman tikrachun yanapankuna (...) shinami tukuy llaktami allí kawsaypa sapi kan, mana runakunapa kawsaywanlla, ashtawankarin tukuy chay llaktapi kawsakkunawan, allpawan, yurakunawan, wiwakunawan kawsaykunami ranti ranti allí kana kan.

Chay ruraykunaka makakshina, takakshina rikurishpapash mana shinachu kan, ashtawankarin, kunayta kunan, riman, imatapash uyachun, tukuy ayllukuna allí kawsachunmi rurankuna, shinami, Mamakamachikpi imashina nishkata Sumak Kawsayta paktachina kan⁴.

Shinaka chay La Cocha ayllullakta mashikunaka tukuyllami imashina katishkata, imashina rurashkakunata yachan, shinami kutin tantariyman, kutin allí kayman, kutin kimiriyman kayankuna.

Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypaka kay ish kay killkashkakunaka, tukuy kay llaktapi imashina apashkata rikuchin, kay killkashkakunapimi hatun llaki kakpi, shuk wañuy tiyakpillami hatun llakikunata rikuchin⁵. Wañuy tiyakllapimi, chiri yakuwan armachin, tsinin, azutin, allpata, rumita kanchapi aparichin, shinalltak ayllullaktapa llankachin, nishpami killkashkakuna.

Panzaleo kichwa llaktakunapika tukuy chay ayllullakta runakunapa kishpichiywanmi tukurin, maykan llakichishka runakunatami tukuyllakuna kishpichin. Maykan kay pantaykunata rurak runakunami tukuylla apukkunata, chay llakta runakuna yupaychan, aylluman, llaktaman kutin kimiriy kallarín. Kay ruraykunataka 24 llaktakuna killakashpa churashka pankapimi rikuyta ushanchik, kay killkashkapika "...ish kay hunkayta ña taripashka kipa, mamakamachiypi, runakunapa hayñikunapi,

³ Sánchez, Esther. Ecuador Mamakamachiya Rikuk Tantanakuymán rikuchishka mashkay. Pp. 30 y 31.

⁴ Torres Pedro. Peritaje presentado a la Corte Constitucional del Ecuador. Diciembre 2012. Pp. 24

⁵ Torres Pedro. Peritaje presentado a la Corte Constitucional del Ecuador. Diciembre 2012. Pp. 26 y 27

shuktak kamachiypi, runa kamachiypkunapipash rikushpa; kay wañuypika, mana allita rurashka runakuna, ayllullakta runakupakpash, llaktakunapaskpash ña hampishpa sakirishka, ña kutin Zumbahua llaktakunaman allí kawsay tikramushka kan...”

Kay tukuy ruraykunapika shuk rikuk runakunami tiyan, kay runakunami tukuy imashina nishkakuna paktachun rikunkuna. Imashina apunchik raymikunapi, yupaychaykunapi rurankuna, shinallatakmi, ruraykunata, kawsaykunata, yachaykunata rikushpa paktachin.

Shinami kay llakta llakikunaka tukuy imashina katishkata rikuchishkami sakirin, shinami ña imashina katinapash ña kati kati rurankuna rikurishpa sakirin; chay ruraykunapaka, ña kamachiypkuna, llaktakuna churashka tiyan, shinapash mana killkashkakunachu kan. Shinallatak kay ruraykunata ñawpachinkapak apuk kankapakka Ayllullaktapa hatun tantariymi kan, mana shuklla runa, mana shuk uchilla tantariyllachu kan; chaymanta Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka Kay Ayllullaktapa Hatun Tantariymi chay ushayta charin ninmi, kay Tantariymi llakikunamanta riksinate, alliyachinata, kay Panzaleo kichwa llaktakunapika charin ninmi.

Kay Mamallaktakamachiy Rikuk Tantariy kay llakimanta rikuypika, 16 punchamanta 23 punchakama, aymuray (mayo) killapi, 2010 watapika imashina katishkataka kamachiypwan tupushpa rikuna kan; imashinami shuk kamachiypwan, kutin runakuna paktaymanta kamachiypwan, tupurin, imapitak pakta kan, imapitak chikan kakta rikuchina kan.

Kay llakimanta rikuk , pushak apukkunaka mana imashina Marco Antonio Olivo taytata wañuchishkamantapachaka mana rikunkunachu; imashina Silvio Candelejo Quishpe, shuktak chusku runakunapash chayashkata mana rikunkunachu; ashtawankarin imashina kay mana allí ruraykuna llakta ayllukunata llakichishkamantami rikunkuna.

Kay yuyaytaka kay Llakta Hatun Tantanakuypi ña kay llakimanta imashina sakirishkapimi rikuyta ushanchik, chay apukkunaka: pichka waranka dolarta UNOCIC tantanakuymán kuchun, chay kullkiwanka llakta imakunatapash rurachun nishkakuna; shinalltak chay llakta raymikunaman ama shamuchun nishkakuna; ishka watata chay ayllullaktamanta llukchishpa kachashkakuna, makaykuna, chay nishkakunapi rikushpami ashtawankarin llaktata alliyachanami yuyan ninchik.

Kay apukkuna, kay llakikunamanta ashtawankarin llaktatarak rikukpi, llaktatarak wakychikpika, shinaka: chay wañuymanta imashina sakirin, kutin wañuchik runakunapa yuyayka, imashinatak sakirin, nishpa tapunchik. Shinaka kay yuyaykuna, rikunakuna, yanapaykunaka kay Panzaleo kichwa runakunapaka wakaychishpa, upallashinachu sakirin, chaytaka paykunallatachu paykunapa kamachiypwan rikuna kan.

Kay tapuykunata kutichinkapakka, kay Mamakamachiymanta Rikuk Tantarika

rimashkapi ima unanchakuna tiyak, ima shimikunawan rimakta rikuna kan; "allí kawsayta kay llaktapi wakaychishka unanchakuna tiyan; kay yuyaykunata sinchiyachinkapakka Pedro Torres killkashkata rikushunchik:

"ALLI KAYTA WAKAYCHY:

Runakunapa pakta kay kamachiypika, AYLLUKUNA ALLI KAWSAYMI shunku kan, unancha kan; kay allí kawsaytami llaktapi, ayllu ukupi maskana kan; shinallatak shuk yuyay unanchapash tiyan, kay apanakushpa kawsana, mana ima mana allikunapash tiyachun, mashiyarishpa kawsana, ama makanakuykuna tiyachun, tukuy muyuntinkunawan allí kawsana kan: llaktawan, aylluwan, pachamamawan, uyashpa, tukuykunapura sumakchashpa (respeto) kawsana kan.

Shinami, runa kamachiywanka ashtawan ayllullakta, chay ukupi ayllukuna allí kawsachun maskan; tukuylla kimirishka allí kawsachun, tukuylla muyuntin, pachamamawanpash, pakta kana, mana piñarina, mashiyarishpa kawsanata maskan; chaymantami : "tukuyllakuna apanakushpa, allí kashpa, ama ima llakikuna piwanpash tiyachun", ninkuna. Kutin ima llakikuna rikuripika utkalla tukuy chay llaktapi kawsak runakunata kayachina, tukuy llakta kawsaymi llakipi kan, allí kayta maskana, shinallatak maykan mana alliyta rurakkunata wanachina kan.

Ari wakinpika mana tukuy llaktapa kanchu, shuktak runakunami llakikunata charin; kaykunaka: shuwaykuna, allpa manya llakikuna, churipa , ushushipa llakikunami kan; shina chikan runakuna kakkipash, shinapash chay llakta ukupi kan, tukuylla runakuna llaktapa kan, chaymantami ayllullaktapa llakiy tikran. Shinallatami kan, shuk runa wañukpika mana chikanyachinchu, tukuy runami ayllu kan, chaymantami tukuykunapa llakiy kan; chaymantami tukuyllapa kawsayta wakaychinkuna, tukuykunami rikuna kan, tukuykunapa kawsaywanmi llakta unancha kan, shinami tukuykuna allí kawsankuna, tukuykuna pakta pakta kana kan, tukuy muyuntinkunawanpashmi pakta kana kan.

Shuk wañuy tiyakpika utkallami aylluta alliyachinata mashkan, wañushkapa aylluta, shinallatak wañuchikpa ayllutapash alliyachinata maskan; ishkantin ayllumiaakcha sakirin, shuktak ayllupi aya pampapi pamparin, shuktak ayllupa wichkana wasipi sakirin; shinapash wakinpika ayllullakikunata rikushka kipaka ña shuktak kamachikwan rikukkunallatak sakin, chayka ña wichkay tukunkuna, shinallatak wakinkipa apunchikpa makipi sakin, "apunchikmi rikunka" ninkuna.

Gonzales Holguín yachakka kawsayka kawsanishinami rikurin nin, kay pachapi tiyay, kawsaymi nin. Shinapash kawsayka allinpi kawsanami kan (pag. 51) , kay yuyaykunaka Perú mamallaktapi kawsak runakunapami kan; ña Ecuador Kichwa runakunapaka Grimm taytaka kawsan, tiyay, kawsana nin, shinallatak, ña mashna watata chariy, imashina kawsay, mikuy; ninmi; allí kawsayata kawsana, allinpi kana ninpashmi (pag. 8) allí kawsay kikinpa chani (pag 2) kay yuyaykunapika mana shuk runamantaka rimanchu , tukuy pimi runakuna kawsaykuna nishpa rimankuna.

Kay llakikunapika ashtawan wakaychina kan ayllullaktata, ayllullakta kawsayta, shinami maykan mana allikunata rurak runakunataka ashtawan hatun llakikunataka kushpaka ayllullaktamanta asha pachapa, tukuy pachapa llukchishpa kachanami kan; shinami llaktakunakillkashka, mamallaktamanta killakshka kamachiypikunapi nikunkuna; kutin shinallatak llaktamanta ima allikunata hapinata kichun, llakta hayñita kichun, shinallatak tukuy pachapa kay hayñita kichun; shinallatak llaktapi ima ruraykunaman ama kimirichunpash llakichinkuna, llaktamanta imata hapitapash mana ushana kan, ayllullakta tantanakuypipash mana kayta ushana kan kay killkashka ruraykunataka tukuy chay llakta runakuna ima llakitapash kushka hawami kay llakikunata rikuchin”.

Kunankamaka ima llakimantapash mana llaktamanta llukchishpa kachashkakunachu, shinallatak mana paykunapa ayllullakta hayñikunata kichushkakunachu; wakin ruraykuna tiyashpapash Tarpuymanta Wiwaymanta Kamay llukshishka kamachiya katishpami rurashka kan; shinallatak Tribunal Contencioso Administrativo shinallatak Tribunal de Garantías Constitucionales nishkata katishpami rurashka kan; kay ruraykunapika mana allí kakta, allí kaktaka mana rikushkakunachu; ashtawankarin chay ayllullakta , pushakkuna llukchishpa kachayta ushanchu, mana ushanchu chaytami rikushkakuna kan.

Kutin Esther Sánchez yachak warmika kay Ayllullakta uku llakikunapi tukuy runakuna rikushpa alliyka mana chayllapi sakirinchu nin, ashtawankarin kay ruraykunaka kamachiypimi kan, shinallatak imashina wanachinapash kamachiypimi killkashka kan ninmi.

Kay llakiy yachay, ruraykunapika mana ista runakuna tiyanchu, mana sapalla runa tiyanchu; kay llakipika tukuylla runakunami llaktashina rikurin. Chaymantami kawsay, allipi, kawsana, kawsay, allí kawsayta kawsana, allí kawsay yuyaykunaka kay kichwa Panzaleo ayllullaktapakka sapi kawsaykunami kan. Pedro Torres yachak runapakka *“kallariy sapimanta ayllullaktata wakaychina, ayllullakta ayllupura kawsayta wakaychina kan”.*

Kay Kichwa Panzaleo runakunapi rikushpaka, tukuylla kawsay, imatapash tukuypak, tukuykuna rurakkunaka ña punchallami kan, mana sapan sapan kawsankunachu, Ña pachamamapillatakmi imashina kawsaysamikuna tiyan, chayka hatun chanimi kan, kaykunaka: ayllu, ayllullakta, tukuy ayllukuna kawsay, tukuy kawsay; tukuy chay llakta ayllukunami tukuy ruraykunapi chayan, tukuykunami rikunata charin; ima ruraykuna, llakikuna tiyakpipash tukuykunami tapunkuna, rimarinkuna, kunankuna, llakichinkuna, wanachinkuna, alliyachin, hampin, yupaychan; shinami chay Hatun Tantanakuy ima nishkata paktachin, mana shuk runalla nishkata katinkunachu.

Chayshuk kamachiypika kay pakta kayka shukllayachishka, shuklla runapi rikurin, kutin runa kamachiypika tawkachishka rikurin, tukuykunami kay ruraykunapika rikurin. Chaymantami ima ruraykuna tiyakpi, ima pantaykuna tiyakpipash mana shukllata

huchachinata ushankunachu; imata rurashka kakpipash katikkuna, yanapakkuna, shimi chayachikkunapashmi chay ruray ukupi kan, ashtawanpash paykunapa ayllukama rikunata charin; shinalltak ima mana allikunata rurakpi, shuwaykuna, ima mana allikunata rurakkunata pakaykuna tiyakpika mana pakta kankunachu, chay ruraykuna tiyakpika chayshuk kamachiwanmi rikuna kan, runa kamachiyykunapika mana kay ruranakuna tiyanchu.

Kay Mamakamachiymanta Rikuk Tantariyka kay Runa Kamachiya mana kamachiymantalla, wañuymantalla rikunchu, ashtawankarin ayllukunapa llakimanta, ayllullaktapa llakimantami rikun, taripan, wanachin; chaymanta chay ayllullakta kutin alliyachun utkalla allichinata rikun; shinaka mana chay wañushkamantalla rikunkunachu. Chaymanta kay Mamakamachiymanta Rikuk Tantarikunaka mana shuk runapa kawsay tukurishkamanta rikunchu, chaymantalla mana rikunchu, ashtawankarik kay ruraykuna imashina tukuy ayllullaktata, llaktapa kawsayta llakichin, chaykunatami ashtawan rikunkuna.

Kay ninan allí ruraykunata tarishpapash, Mamakamachiymanta Rikuk Tantarikunaka maymanta shuk rikuykunata shuk yuyaykunata charin; chaykunapaka kay tapuykunata ruran: Mamallaktaka imatatak rikuna kan, kay kamachiy rikuypi, mamakamachiy rikuypi, shuktak mamallaktakunapa kamachiyykunapi, hatun llakikunapa karu mamallaktakunapa kamachiyykuna, maykamata rikuna kan, chay tapuykunatami ruran. Kay kamachikunapika mana chaykamalla ruray ninchu, achka ruraykuna, achka wanachinakuna rikurin, kay kamachiyykuna mana rikuyta paktakpika maykamata runakunata rikuna kan; ayllullakta ukupi kakpi imashinatak rikuna, shinalltak kay llakikuna mana runa ayllullaktapi kakpika imashinatak rikuna kan.

Kay tapuykunata kutichinkapakka, Mamakamachiymanta, 57 raki 10 yupaypi, kamachiy ukupi kakta rikuna kan; kay kamachiypimi ayllullaktakuna, runa ayllullaktakunapa hayñikunamanta killkashka kan; kay kamachiypimi runakuna imashina ñawpa pachamanta kawsamushkakuna chayshinami katina ninkuna, chay ruraykunaka kamachiymant tikrashka nin; *"mama kamachiypi imashina killkashkataka maymanta paktachina nin, Ashtawankarin warmikuna, wawakuna, wamrakuna kakpika maymanta paktachina nin"*.

171 rakipi, mamakamachiymantaka ayllullakta pushakkunaman ushayta kun, paykuna paykunapa kuskakunapi, paykunapa llaktakunapika rikuna nin; paykunaka paykunapa yachaywan, kawsaywan, paykunapa hayñikunawan kay ruraykunataka apana nin; "kay ruraykunapika tukuykunawan, warmikunawanpash apana nin".

Kay rikushka kamachiyykunapika, imashina runa apukkuna paykunapa rura llaktakunapika hayñikunata charikta, paykunatallatak ruranata, paykunallatak katichinata chariktami rikunchik. Shinalltak paykunapa apukkunallatak chay ushayta charikta rikunchik, paykunaka chay runa kuskakunapi, runa llaktakunapi chay ushayta charin; Kay ruraykunaka, imashina mamakamachiy nin chayllatakmi rurana kan, mana imatapash yallishpa ruranachu kan, shinallatak runakunapa hañi

kamachiykunatapash rikuna kan, shuktak mamallaktakunawan chaskirishka kamachiykunatapash rikuna kan; ashtawanpachaka warmikunapa, wawakunapa, wamrakunapa hayñikunata rikushpa imatapash rurana, paktachina kan.

Shinapash kay runa Pakta kay kamachiywan runa ayllullaktakunapi llankay, ashtawankarin chikanchiyka, mamakamachiypimi kan, shuktak karu mamallaktakuna chaskishka kamachiykunapi, runakunapa hayñikunapipashmi kan, shinapash mana yapa punchallachu kan, kay kamachiykunapika shuk chushakkuna tiyan. Tukuy runakuna kawsaymanta, ñawpa pachakunamanta shina kawsaymanta, paykunallatak kikin kamachiykunata charimanta mana shuktak, tukuykunapa kamachiywanka pakta kanchu, mana tupuya ushanchikchu, kay yuyaywan tupushpaka runakunapa kamachiy, chayshuk tukuyka kamachiypapash pantakunami rikurinka.

Chaymantami maymanta paykunapapacha hayñi kakta chaskina, ari nina kanchik; mana tukuykunapa hayñi kanchu; chikan ruraykuna, yuyaykunata, kawsaykunata charin; chaymantami Montecristi llaktapi killkashka Mamakamachiyka ishka kamachiyta churan: Tukuypak pakta kay Kamachiy, kutin Runakunapa Pakta Kay Kamachiy.

2. Mamallaktamanta Kamachiy Rikuk pushakkunaka, kay llakimanta, pushakkunataka, ayllullaktakunata ari nishpa chaskishkakunachu, ashtawankarin paykunapa puchukay nishkakunata wanachishkakunata chaskishkachu kan, shinanishpami tapun.

Kay yuyaykunapi katishpa, kunanka Mamakamachiy, 66 raki ukupi, 1 kamachiyta rikushun; kay kamachiypika kikin kawsaypika pipash mana takarinachu nin. Mamakamachiypika kikin kawsay, kawsanaka mana pipash takarina, mana pipash kichuna nin, shinallatak tukuykuna rikurayana, ashtawankarin mamallakta wakaychina kan ninmi. Tukuy Runakunapa Hayñi Kamachiypash 3 raki kamachiypika tukuy runakuna kawasaypa, kishpiriyta, allí kana hayñita charin nin. Shina hamuktashpaka shikay ñan tiyan: shuknikipika harkay yuyay, mamallaktaka pipash shuk runapa kawsaypika ama takarichun rikurayana, harkana kan; ishka ynikipika tukuylla mamallaktapa llankakkuna, mamallaktapa ukukunami tukuy runakunata rikurayanata, wakaychinata charin nin, tukuy runakunata, mana akllashpami rikurayana, wakaychina, yanapana nin. Shinaka Mamallaktaka tukuy pipash kawsaypi takarikkunata, warmi kashpa, kari kashpa, runa kashpa, pipash kakpipash maykan llakichikta llakiyta rikuchina kan, shinallatak pipash kachun harkana, rikurayana, wakaychina kan⁶.

⁶ Kaymantaka rikuna: Rey Martínez, Fernando. "La protección jurídica de la vida ante el Tribunal de Estrasburgo: Un derecho en transformación y expansión". Revista de Estudios Constitucionales, Año 7, N.º I. Centro de Estudios Constitucionales de Chile. Universidad de Talca. 2009, pp. 331 -360.

Kay kunanpi mamakamachiykunapi rikushpaka, tukuy kamachiykunami kikin kawsayta wakaychinaninkuna, runakunapa kikin kayta wakaychina ninkuna. Kutin runa ayllullaktakunapika kikin kawsaytaka chay ayllullaktawanllatakmi wakaychin, rikurayan, harkan, mana maymanta chayshuk kamachiyta shuyankunachu, chayka chikanmi kan, tukuykunapa hayñipimi kan, mana sapan runakunapa hañipichu kan, ña tukuiy kawsayyukunami ayllullakta ukupi kan, ayllullakta kawsaypi kan, ayllullakta hayñipi kan.

Kawsaymi Mamakamachiypi, mamallaktapipash wakaychishka, harkashka kan; chaymi hayñi, chaymi chaniy kan, kaymi sapi kan tukuy hayñikunapa; chaymantami mamallaktapaka hatun ruray, hatun paktachina kan, maymantami maymanta harkana, maymanta wakaychina kan, shinallatak maykan kawsayta kichun, kawsaypi llakichikunataka maymanta wanachina, llakikunata rikuchina kan. Shuk shimipi nishpaka maykan runa kay runakunapa hayñipi takarikipika Mamallaktami rikuna, taripana, chimpapurachina, wanachina, llakikunata rikuchinapash kan. Shinaka mamallaktami maymanta riksina, taripana, wanachina kan, kay ruraykunataka kamachiykunapi rikushpa rurana kan, kawsayta shuk runata kichushkamanta, chay runapa kawsay tukurishkamanta chay runamantalla rikuna kan, shinalltak kay llakiwan imashina ayllukunata, llaktata llakichishkatapash rikuna kan, kay rurayka sapan runapami kan. Shinami mamallakta kay llakikuna ama yankata sakirichun rikuna kan, kay llakita rurakkuna maymanta rikuna kan, chaytami mamallaktallatak rikuna kan.

Ashtawankarin kawsayka ninan chaniy kan⁷, tukuy allpa mama runakunapa kawsaytaka mana pipash takarinachu kan, kayka tukuy mamallaktakunapa hayñimi kan. Shina rikushpaka ñukanchik mamallaktapi, kutin shuktak mamallaktakunapipash imashina kay kawsaymanta rikurayanata, wakaychinata kutin allí rikushpa kawsachina kan, shina ña pipash kawsaypi takarikkunata allipacha sinchi llakita kunata rikuna kan, shina ama pipash kay llakikunata rurak runakunaka ama yankata sakirichun, shinallatak tukuy pachakunapa kay mana allí kawsaykunata, kay kikin kawsaymanta llakiy tiyaykunataka ña harkashpa, tukuchishpa rina kan. Chaymanta kay kawsayka, mamallaktapa hatun chaniy kashkamanta maymanta imatapash sakishpami kawsaytarak pipash kachun rikurayana, harkana kan, mamallaktakuna maymanta paktachina kan, imashina kashpa, maypi kakpipash, pi kakpipash rikurayana kan, tukuy mamallakta allpapi rikurayan kan.

Kamachiymanta Rikuk Tantariyka, mamallaktata, kay kawsaypipash mana takarina nin, Mamakamachiy wakaychishkami kan, shuktak mamallaktapa kamachiykunapash

⁷ Kay ius cogens yuyayka 1969 watamantami shamun. Viena Derecho de Tradados arinakuyupimi kan. 53 rakipika mamallaktapura arinakuywan mana alli apanakuyupika mana allichu kan.

shina nin, tukuy runakunapa kamachiypash shina nin; chaymanta Mamallaktaka imashina kashpa, maypi kashpa rikuna, wakaychina, pipash kay kawsaymanta llakichikpika wanachina, llakichina, shinallatak kay llakikuna imashina tukuy llaktata llakichik, umakunata wakllichin, chaykunatapash rikurayana, alliyachinapash kan.

Shina kashpapash, runa pushakkuna paykuna ushaykunata charishpapash, mana paykunapa munayta rurayta ushankunachu, maymantami Mamakamachiy ukupi kan, maymantami kay kamachiypi killkashka hayñikunata rikuna kan, tukuy runakuna, runa aylullaktakunaka, kay Ecuador mamallaktapi kawsanakuyamanta maymantami, Mamakamachiymanta 66 raki, 1 kamachiyta paktachina kan; shinalltak Tukuy Runakunapa Hayñi, 3 raki kamachiyta maymanta paktachina kan; shinami pi kashpapash runa kashpa, mana runa kashpapash kawsaymanta llakikuna tiyakpika maymanta Mamakamachiypi, shuktak mamallaktakunapa kamachiypi rikushpa wanachina, llakikunata kuna kan.

Shinami maymanta tukuy runakuna, runallaktakuna, kay Ecuador mamallaktapi kawsanakuyamanta, shuk Mamakamachiy tiyaymanta, hayñikuna tiyamanta, maymantami sapan runakunapa kawsayta, shinallatak llaktakunapi runakunapa kawsayta wakaychina, harkana rikurayana kan, kawsaytaka, kikin kawsaypi, kutin tukuykunawan kanchaman kawsaytapash wakaychina kan; wañuykuna tiyakpika runa pushakkunaka mamallaktata, tukuy rikuykunapi, llankaykunapi, taripaykunapi, huchachiykunapi, ña ima llakiyta rikuchiykunapipash yanapana kan; kay ruraykunapika Mamakamachiyta rikushpa rurana kan.

Shinami, ima wañuykunamanta llakikuna runa llaktakunapi tiyakpika maymantami kay tukuykunata rikuk Kamachiywan, maykan wañuchik runakunata taripana, rikuna, ima llakikunatapash rikuchina kan; kay ruraykunaka mana runa pushakkunata washanichichu kan, mana paykunapa, runa llaktakunapa ushaykunata hayñikunata kichuychu kan, maymantami mamallakta rikuna kan. Shinaka Mamakamachiy ukupi 66 raki, 1 kamachiwan rikushpaka maymantami mamallakta rikuna kan, shinaka Tukuypa Kamachiywanmi rikuna, shinami taripana, yachak chayana, wanachina kan, shinami kay llakikuna ama yankata sakirchun rikuna, Mamakamachiypi rikushpa, shuktak mamallaktakunapa kamachiypi rikushpa katina kan; shinapash runa pushakkunawan rimarishpa katina, shinami ña maykan runakuna kawsaymanta llakishishka, mana llakichishkatapash yachana kan.

Kay llakipika shinami kapashka kan, shinami 179 pankamanta, 186 pankakama willakun, shinami ña Marco Olivo Pallo runata ña kay huchachiy ñanman Mamakamachiypi rikushpa, paykuna ña huchapi urmakpika, chay kawsayta kichushkamanta, wañuchishkamanta ña ima llakitapash mamallaktamanta rikuchinata kallarishka kan.

Kay ruraykunaka runakuna paykunapa llakta ukunapi ima llakikuna paypura titakpi alliyachinapika, imatapash mana rikunata charinchu, chay hayñikunata charinmi. Kay Runa llaktakunapa pushkkuna paykunapa allpakunapi ruraykunata paktachikunata ushankunami, shinapash mana paykunapa munaykunatalla rurayta ushanachu kan, tukuykunapakllatami harkariykuna tiyana kan, mana hayñikunata charinchik nishpalla tukuypak uashaypakka mana kanchikchu; shinami runakunapa tukuy ruraykunapi, runa pakta kay kamachikunawan ruraykunapipash, Mamakamachiy nishkata, shuktak karu llakta chaskishka kamachiykuna maykaman nin chaykamallami chayana kan, chaykunapi rikushpallami imatapash paktachina kan, kay kamachiykunata yallishpaka mana ruranachu kan.

Shinallatak tukuy runakuna, runa llaktamantakunapashmi kay tukuyka rikuna kamachiywanpash tukuy runakuna rikuna kan, kay ruraykunaka mana runakunata washanichinachu kan; shinallatak Runakunapa hayñikunapipash rikuna kan, shinallatak kullkipipash, kawsaypipash, yachaypipash rikuna kan, kay rikuykunapika runa kashpa, mana runa kashpash paktami kanchik.

Shinaka kay Tukuyka Pakta Kay kamachiwanka, tukuy runakunata, kay Tukuy Mamallaktakunapa Runakunapa Hayñikunata rikushpa, 169 OIT kamachiyta rikushpa, tukuy kay llaki rikuykunapi, huchachiykunapi, pay runakunata kullki kawsayta, tukuykunawan kawsayta, kikin yachay kawsaykunata rikushpa imatapash rurana kan, chay kamachikunawanpash tantachishpa wanachina, llakikunata kuna kashpapash kuna kan; chaymanta kalliyapika runakunataka mana ñatak wichkana wasiman kachanallachu kan; chaypakka pushak runakunawan pakta llankana rimarishpa rina kan.

Chay ñaka killkashkakunata, yuyaykunata ashtawan sinchiyachinkapak, Esther Sánchez yachak warmipa killkashkata rikuna kan, kay killkashkaka 322 pankunatami charin; kay killkashkaka "Imashina La Cocha-Guangopolo, Zumbahua, Pujilí, Cotopaxi" llakikuna apanakushkata killkan; kay killkashkapika, imashina runakunawan, mana runakunawan chikan kawsaykunata charimanta karuyan, chikanyan; chaymantami ña imamantapash huchachikushpa, manarak puchukay shimita nishpakllata, kaykunata rikuna kan: a) Paykunapa imashinakawsayta taripana, b) kay runa llaktakuna mishu llaktakunamanta karulla kakta, kuchulla kakta rikuna, c) kay llakikuna imashinami chay llaktata llakichin, chayta rikuna kan, d) paykunapura kawsayta, yachayta, imashina hatarin, llakiyan, shayarinkunata rikuna kan; shinallatak kay llakikuna imashina tukuy mamallaktaman chayana, tukuy achykunatami allí rikuna kan, chay kipami ña ima llakitapash kuna kan.

Ña tukuchinkapak rikuna kan imashina runakunapa kawsaytaka tukuykuna rimankuna yachankuna; chaymanta kay Kamachiy Rikuk Tantariyka, wayllakkunata imashinakay llakikunapi llankashkata, yachana kan, paykunapash kamachiy imshina nishkata katishkata rikuna kan; mana kamachiykuna paktachikukkpika shuktak kamachiykunata runkunata, runa llaktakunata, paykunapa kawsaykunata wakaychichun, harkachun killkana kanka.

Kamachiyta Rikuk Tantariypa yuyaykuna

Rurakka kayshinami killkashpa churan:

"kay llakimanta La Cocha runa Ayllullakta pushakkuna imashina paykunallatak Runa Pakta Kana Kamachiywan apashkakunamantaka, achka achka rimaykunami tiyashka, rikuna antakunapi, uyana antakunapi, killkashpa willaykunapipashmi achka rimaykuna tiyashka; shinallatak tukuy mamallakta runakunapashmi yachashkakuna, wakinkunaka allita, shuktakkunaka mana allitapash rimashkakuna; shinalltak yuyak runakuna, pushakkunapash, kay runakunapa pakta kay kamachimanta allí rimarina, allí yuyaykunata hapinami nishkakuna; shinalltak ñukanchik uchilla mama llaktapika mana sihkay kamachi tiyanachu, kashina sihkay kamachi tiyashpaka tukuy runakunata chawchun, chikanyachinmi nishkakunami".

Kay La Cocha, Zumbahua kitilli ayllullaktapi ruraykuna tiyashkaka kuna kawsaypaka mana kanchu, yapa mana allimi rikurin, runa kawsaypa mana allichu kan, lluchullata rikuchiy, watay, warkuy, armachiy, wiwatashina allpata, rumita apachiy, rimaykunaka ninan mana allimi rikurin ; shinallatak maykan pushakkunatapash mana kayshpa, mana willashpa paykunallta ima mana allikunatapash rurashkakuna, paykunalltak runa kamachiykunata rurashkakunaka mana ima niyapash usharkakunachu, shinallatak *"wañuchitapash wañuchinalla" tsiniwanpash tukuchinalla rikurin*".

Kay Kamachiyanta Rikuk Tantariyka, imashina rikuykuna, rimaykuna, pachakuna yallishkamanta, willaykuna tiyashkamanta kay yuyaykunata hapin; kay llaki ruraykuna, armachi, asutiy, tsini pachakunapilla rikchakunata hapishpa, killkaykunatapash chay llakichiy pachakunatalla rikushpa rimariykuna tiyashka, chaymanta ashtawan manchariykuna tiyashka rikurin; ashtawankarin mana tukuy ima ima rurashka, imashina ruraykuna tiyashkataka mana willashkakunachu rikurin, imashina Runa Kamachiykunawan chay runa llaktakuna kati kati rurashkakunataka mana tukuykuna yachankunachu; shina mana allí yachaymantapash imatapash mirachishpa kay runa kamachiywan, pushak runakuna rurashkataka mana allita rimankuna, mana allí yuyaykunata ninkuna; shinalltak kay mana allí rimaykunaka Ñawpa Mamakamachiywanka shinallatak mana allita rimanman, shinapash kutin kunan Mamakamachiywanka mana shinachu kan, ima runa ruraykunapash tawka

sami kawsaypika allimi rikurin.

Mamakamachi 18 raki kamachiypika: "tukuyllakunami maskana, chaskina, kuna, killkana, willachinata ushan, shinapash kay willaykunaka taripashka, allí rikushka, utkalla willana, maypi kakta willana, mana harkana, ima ruraykuna tiyakpi shina kaktalla willana, willaykuna tukuy munashkakuna kana, maykan willak kikinpayana kan". Kay willaykunaka imashina kashpa, maypi kashpapash, imamanta willkushpapash, runa llaktakunapa, runakunapa willay kashpaka maymantami runakunapa kullki kawsaymanta, paypura kawsaymanta, kikin kawsaymantapash rikuna kan; chay kipami willana kan; shina kashkallatami willana kan, shinapash runakunapa kawsaypimi shina kan nishpami willana kan, mana kashpaka pantashinami kay willaykunaka rikurinka; chay willaykunaka tukuykuna alliman chaskichun, shina kashkatalla imashina kashkata punchallayachishpa willana kan; shinami ñukanchik mamallaktaka chikan chikan kawsay charikta rikuchina kan, shinallatak ima ruraykuna, ima llakikunapash chikanmi rikurina kan.

Shinami kay Marco Antonio Olivo wañuytika, tukuylla Mama Kamachiypi killkashkatami rikushpa willana karka. Kay wañuykuna, runa llakta La Cochapi wañuykuna tiyashpakarin ashtawan ninan llakimi kan, chaymantallatakmi shina willana karka; maypi kashkata willana, shina kashkatalla willana karka; mana shina rurashpa, imapash shuk rikchakunatalla (imágenes) rikuchishpa, mana imashinapacha kashkata willashpaka mana allichu kan, shinalltak Runa Pakta Kay kamachimantapash allita willachina kan, runa llaktakuna paykunapa kawsaymanta imashina rurankunatapash punchalla willachina kan; mana allí willaymantami Runakunapa Pakta Kay Kamachiytaka yanka rimankuna, mana allí yuyaykuna llukshishka kan.

Tukuykuna mana imashina kashkatapacha riksishpaka maytapash ninkuna, yankata ninkuna, imashina kashkatata mana rimankunachu, shinami pantakunaman, rimaykunaman chayan, Chaymantami kay runa llakikunamantaka Mamakamachiy wakaychishkami kan, chaymantami paykunapa kawsaywan tupushpa ima willaykunatapash willana kan; shinalltakmi apukkunapash rurana kan; ashtawankarin runkunapa kawsaymanta yachakkunawan llankana kan, runakunawanllatak llankana kan; shinami willaykunaka tawka sami kawsaykunamanta kallarithpa, chay kawsaykunata chawpipi churashpa, imashina Mamakamachiy nishkata rikushpa willachina kan.

Kay yuyaykunaka shinami kan, ashtawankarin llakikunapi maykan runakunata hapishpaka yanka wañuchiyta wañuchin, wakinpika rupachinpash, Runakunapa pakta kay kamachiyka mana shinachu kan, mana shina ruranata rikuchinchu; kay hawa Philip Alston yachak runa kayshina killkan:

Willakkunaka tawka kutinmi kay yankata wañuchiywan (yanka kamachiy, paykuna munay kakachiy), Runa pakta kay kamachiywan apanakuyta pantan (....) Runa pakta kay Kamachiyka, runakunamanta wacharishka kamachiyami kan. Kay yankata makana wañuchinamantaka chikanmi kan, mana yankata imapash mana allikunata rurallachu kan. Runakuna pakta kana Kamachiyka, ashtawankarin shuk pantak, llakichik, shuwak runakunataka hampishpa alliyachishpa, ayllullaktaman kimichinatami maskan, kay ruraykunapika runa pushakkuna, tukuy chay ayllullakta runakunami chayan, rikunata charin.

(....) Willachikkuna, apukunapash kay shuwakunata hapishpa yankata wañuchin, kutin runa pakta kay kamachiwana ninan chikan kashkataka allimi riksina kan. Runakuna pakta kay Kamachiyka ñukanchik Mamakamachiypi riksirishka chaskishkami kan, hatun allí kamachiy ñukanchik mamallaktapa kamachiyami kan⁸.

Chaymanta wakin pushakkuna, willakkuna yankata imashina kashkatapacha mana willashpa, runakunapa kawsaymanta mana willashpaka hatun mana allitami rurankuna, runakunapa pakta kay kamachiyka mama kamachiy chaskishkami kan. Chaymantami tukuykuna, willakkuna imashina Mama kamachik nishkapi rikushpa, tawka kawsaypi rikushpa willana kan, runakunapa kawsayta chanina kan, shina kashkatalla willana kan, chikan kawsaykunata riksishpa, chaskishpa willana kan, mana pipash yankata rimachun, yankata mana allí yuyaykunata nichun apanachu kan, ashtawankarin runakunapa ruraykunata, kawsaykunata yankata kamichun, rimachun sakinachu kan, runakunapa chikan kawsayta hamuktana, chaskinami kan, chyllami ñukanchik mamallakta chikan chikan kawsayta paktachinka.

Chayamanta kay Mamakamachiymanta Rikuk tanatariyka tukuy apukkunata, tukuy willakkunata, kay llakimanta ña tukuchiy yuyayta nishka kipaka kay willaykunata kallarinakapaka, kay runakunatallatak kayachina kan, paykuna chaypi kana, paykunallatak rimana chayachina kan; shinallatak tukuyapak kamachiykunata rikukuk apukkunatapash paykuna chayana, rimana, willana kan; ashtawanpash shuktak kay yuyaykunamanta, runa kawsaymanta yachak runakunata, warmikunata kashpapash kayana, paykunawan llankana kan, paykunami imashina kashka, imashina chay kawsaykunaka kan, chaykunamanta yanapana kan.

Kay yuyaykunatami ninchik, wakinpika runa kawsaykuna, runa ruraykuna, runa yuyaykunaka chikanmi kan, mana tukuylla mama llakta runakunawan, tukuyapak yuyaykunawan paktachu kan, mishukunapa kawsaywan mana paktachu kan. Chaymantami kay runakunapa Pakta kay Kamachiymantaka allí riksina kan,

⁸ e Torres Pedro. Peritaje presentado a la Corte Constitucional del Ecuador. D i c i e m b r e 2012. Pp. 26 y 27.

ashtawankarin kay makaykunata, armachiykunata, tsinikkunata imamanta ruran, imapa rurankunata yachana kan, runakunakunapa ima unanchakuna kan, ima chaniykunakan, chaykunata allí yachana, allí riksina kan; tukuy chay ruraykunaka tukuykunapaka chikanmi rikurin, ista wakinpika mana allikuna rikurin, chaymantami allí yachanarak kan.

Chaymanta Mamakamachiyanta Rikuk Tantariyka tukuy apukkunata, tukuy willashpa llankakkunata Kay Runakuna pakta kana kamachimantaka mana allí willaykuna mana willanachu kan nin, shinallatak mana panta yuyaykunawan, shuk yuyaykunawanlla mana willanachu nin; kay hawallankanpak, willankapakka imashina kashkata rukuna, taripana, shina kashkatalla willana kan; chaypakka runa pushakkunawan rimana, mañana kan, imshina kashkata paykunawillana kan; imshina kay runa kamachiywan kati, kati ruraykuna tiyashkata yachana kan, tukuy tantachishpa allita willana kan, mana chay llakichishkatalla, makashkatalla, armachishkatalla willanachu kan, shinami Mamakamachiypi nishkata willaypipash paktachina kan, kay willaykunapash Mamakamachiy ukupimi kan.

Ña tukuchinkapakka Mamakamachiyanta Rikuk Tantariyka kay llakikunamanta rikushpaka, ashtawan kay kuskakunapi, kay runa llaktakunapi ruraykunaka shuktak kamachiykunawan rikushpaka imashinatak chikan kakkta rikuna kan, maykan kamachiykunatak rikunata charin, imamantatak chay kuskakunapika chikan ruraykuna tiyana kan. Shinami kay kunan nishkakuna, shina sakirishkakkuna, wanachishkakuna, huchachishkakunaka kay llakipallami kan; shinapash shuktak runa llaktapi llakikuna tiyakpika shinallatami rurana kanka, rikchami rikurina kan. Tukuchiypi kay yuyaykuna, kay nishkakuna tukuy Panzaleo Kichwa runakunata paykunapa runa llaktakunapi harkanmi, wakaychinmi, yanapanmi; shinami kay llakimantaka yuyaykunaka ña tukurin.

III. CHAYAMUY

Ecuador Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyka, kamaykunata paktachinami kan. Paypa hatun minkayka Montecristi Mamakamachiyta rurak Tantankakuy arinishkata tukuykunaman chayachinami kan. Shina kakpi, alli tupushpa Mamakamachiypak shutipi, kayta nin

KAMACHISHKA

1. La Cocha Tantanakuy, Ministerio Público, shinallatak judicatura penal ordinaria ukupash kamachiy paktachinapi, mana Mamakamachiy hayñikunata wakllichishkachu.
2. Panzaleo kichwa Hatun Tantanakuy paypa llaktapi tiyak llakinakuykunata allichinkapak hayñita charinmi.

3. Panzaleo kichwa Hatun Tantanakuy, kay wañuchishkata yachak chayashpaka, kawsay kikinllapitak achka chaniyuk kashkataka mana kamachishkachu. Panzaleo Tantanakuyka wañuchishkarayku llaktapi rikurishka llakikunapilla rikushkami. Kay llakikunamantalla wañuchikta, paypak yanapakkunatapash huchachishpa wanachishkami. Ranti ministerio público shinallatak justicia penal ordinaria ukuka kawsay chaniyukmi kan nishpa, Mamakamachiyta katishpa, taripay kallarishka. Chaymanta, kay Mamakamachiy Wasika mana, *non bis in idem*, ishkay kutin chayllapitak wanachina tiyashkachu nin.

4. Mamakamachiy 11 uma, 8 yupaypi; 436 uma, 1 yupay 6 yupaytapash katishpa, kay Mamakamachiy Wasika, kamachiyta paktachikkuna, willaynakunata chayachina ukukunapash, kaykunata katina kan:

- a. Kawsayta llakichikkunata wanachinkapakka Derecho Penal Ordinario Ilikallami ushan. Kayka pi kakpipash may llaktapi rurashka kakpipash shinallatakmi kan. Runa Kamachiy Wasika, paykunapak llakta ukupi tiyashka llakikunata allichinkapakmi kan.
- b. Justicia penal ordinaria ukuka, runa llakichikkunata wanachinkapakka Convenio 169 nikuk shinami allichinkakuna.
- c. Willanakuna ukukunaka, mamallaktapak kashpa, ayllupak kashpa, shukpak kashpapash, ayllullaktapi tukushkakunata willankapakka, apukkunapa arinishkata charina kan. Willaykunataka alli tapushpa, chikan yuyaykunata uyashpa, alli mashkashpa rurana kan. Mana wanachinamantalla willana kan. Tukuymantami riksichina kan. Shinallatakmi, funcionarios públicos judiciales, shukkunamanpash kana kan.

5. Consejo Nacional de la Judicatura kay kamachishka churaymantaka tukuykuna riksichun pakta washan yachakchayachina kan. Chaypakka llankay ñanta rurashpa tukuy kamachiypi llankak ukukunapura yanaparishpa kullkiwan kashpa, llankaypi kashpapash makita kunakushpa tukuy kamachiyta apakkunaman yachakchayarichun llankana kan.

6. Ministerio de Justicia Derechos Humanospash, Defensoría del Pueblowan, Defensoría Públicapash, Secretaría Nacional de la Políticapash, utkami kay kamachishkata tukuykunaman yachakchayachinapak kichwa shimiman tikrashpa chayachina kan.

7. Kay kamachishkataka, kaytallatak rikunata charik, apukkunamanpash Mamakamachiy shukta kamachiypash nikukshina, kichwaman tikrashpa Panzaleo kichwa runakunaman yachakchayachina kan.

8. Kaytaka español shimipi kichwa shimipipash shuk gaceta pankata rurashpami, shinallatak shuk mamallaktapi punchantin willana pankapipash churashpa riksichinami kan.

Patricio Pazmiño Freire
APUK
Jaime Pozo Chamorro
TUKUYPAK KILLKAK

IMAMANTA, Kashnallatakmi, kay kamachishkataka Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyka, kamachikkuna tantanakushpa churashkami kan. Suktaka arinishkami: Antonio Gagliardo Llor Wendy Molina Andrade, Alfredo Ruiz Guzmán, Ruth Sene Pinaoargote, Manuel Viteri Olvera y Patricio Pazmiño Freire. Ranti, Marcelo Jaramillo kamachikka mana nishpami paypa kikin yuyayta churashka. Tatiana Ordeñana Sierra, María del Carmen Maldonado Sánchez kamachikpashka kay 2014 wata, sitwa killa 30 punchapika, mana tantanakuymán shamushkachú. Riksichinimari.

Jaime Pozo Chamorro
TUKUYPAK KILLKAK

IMAKAY Yupay: 0731-10-EP

IMAMANTA.- Kashnallatakmi, kay kamachishkataka kamachik Patricio Pazmiño Freire, Mamakamachiy Wasita pushak, arinishpami killkarka 2014, sitwa killa, 31 punchapi. Riksichinimari.

Jaime Pozo Chamorro
TUKUYPAK KILLKAK

JPCH/LFJ

IMAKAY Yupay: 0731-10-EP

KISHPIRINKAPAK CHURAY: FABIÁN MARCELO JARAMILLO VILLA

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypi yallik runakunapa nishkata rikushpa; chaytaka 30 puncha, julio killapi 2014 watapi rurashka. Ñukaka mana paykunapa nishkawan kanichu, ninimi. Paykuna chay nishkataka; Víctor Manuel Olivo Pallo, shuk yanapana mañayta churashkaraykumi rurarkakuna. Mashi Víctor Palloka, La Cocha ayllullaktapi runa kamachiypa, 16 puncha mayo killa 2010 watapi; shinallatak, 23 puncha mayo killa 2010 watapipash, kamachishkaka mana allichu kan nishpa; shuk

yanapana mañayta churarkami. Shina tukushkarayku, ñukaka Ley Orgánica de Garantías Jurisdiccionales y Control Constitucional, 92 rakita katishpa; shinallatak Reglamento de Sustanciación de Procesos de la Corte Constitucional, 27 rakitapash katishpa rurani. Ñukaka, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypi yallik kakkunapa nishkataka alli shunkuwan chaskinimi. Shinapash, ñukaka mana paykunapa yuyaywan kanichu nishpa, kishpirinkapakka, ñuka nishkata kay killkashkapi sakini.

Ñuka kishpirina nishkaka, ñakak tukukrinkapak kamachishkapi churashka yuyaykunapi alli shayarishkami kan. Ñuka yuyaykunataka Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa rimanakuykunapimi nirvani. Ashtawanka, 2 puncha julio killa 2014 watapi nirvanimi. Ñuka rimashkaka hapishka uyariyash wakaychishkami kan.

I. KALLARI RIKSICHIYKUNA

1.1. Chaskina kishkiyashka

8 puncha junio killa, 2010 watapika, Víctor Manuel Olivo Pallo, shuk yanapana mañayta churarkami. Chay mañayka kayraykumi karka. La Cocha panzaleomanta ayllullaktapi runa kamachiypa, 16 puncha mayo killa, 2010 watapi; shinallatak, 23 puncha mayo killa 2010 watapipash, Marco Antonio Olivo Pallota wañuchishkamanta kamachishkaka mana alli kashkachu nishpa mañaytaka churarkami.

8 puncha junio killa 2010 watapi, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa Secretaría Generalka kay N.º 0731-10-EP yupashka mañayshinaka, manarak pi churashkachu nirka.

7 puncha julio killa 2010 watapika, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa Chasikina ukuka, kay huchachina mañayta ashtawan achikyachishpa churachun kacharkami.

20 puncha julio killa 2010 watapi, chaskina ukupi, Víctor Manuel Olivo Pallo rurakka huchachinata allichishpa sakirkami.

12 puncha agosto killa 2010 watapi, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypa chaskina ukuka, Víctor Manuel Olivo Pallota huchachina mañayta chaskirkami. Kipaka, Flavio

Candelejo Quishpe, Iván Candelejo Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, y Manuel Orlando Quishpe Ante achikyachina killkashkataka mana chaskirkachu; kipayashka pachapi churashka kakpi.

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyka tiyashka raykukunata wayrapayashpa paypura rikinakurkami. Kaytaka 19 puncha agosto killa, 2010 watapi rurarkami. Chaypika kamachik Manuel Viteri Olvera chaskik tukurkami kay N° 0731-10-EP huchachishpa mañashkataka. Payka, 30 puncha septiembre killa 2010 watapi, riksik tukurkami. Chaypi payka, runa kamachiypa apukunata, paykuna imashina kamashkata yachankapak, shuk riksiychita rurashpa apamuchun mañarkami.

Mamakamachipi nikshina, 432, 434 rakikunapi; 6 puncha noviembre killa 2012 watapi, shukniki Mamakamachiyta Rikuk Kamachikkunaka, Mamallaktapa Tantanakuypi arinishpa yaykurkami.

Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuypi, 3 puncha enero killa 2013 watapi, shuk wayrupayayta rurashpaka, Fabián Marcelo Jaramillo Villa, tukurinkapak kamachishkata rurankapak tukurkami.

4 puncha, febrero killa 2014 watapi, payka kay huchachina mañayta rikuy kallarikami

1.2. Maykan, Runa kamachiypa kamachishka, mana allí kashkata nik.

16 puncha mayo killa 2010 watapi; shinallatak, 23 puncha mayo killa 2010 watapipash runa kamachiy, La Cocha Panzaleo ayllullakta, Cotopaxi markapi, rurashka kamachishkaka; mana alli kashka nishpa, huchachinmi.

1.- Chay 16 puncha mayo killa 2010 watapi kamachishka:

"1.- Tukuykunaman, Silvio Candelejo Quishpe, chuskuntin shuktak huchachishkakunawan ima shina malta Marco Olivo Pallota wañuchishkata, pikunalla chayta rurashkatapash, willanmi. 2.- Iván Candelejo Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Flavio Hernán Candelejo Quishpe, paykunallatak huchayukmi kanchik nin. Paykuna maltata hapishpa, wañuchinkakama makashkami. Chaymanta runa kamachiy paykunata wanachinkami. 3.-

Allichinkapak nishpaka, 5000 dólares kullkitami llakichishka aylluman kuna tukunaka, shinapash paykunaka UNOCIC wankuriman kararkami, tukuykunapak llankachun, mutsurishkakunata rantichun. 4.- Hatun Tantanakuyka, Zumbahua kitilli kuskapi wakllik wankuri illu tiyanmi nin. Kaykunallatakmi tawka kichuy, makanakuy, ashtawan llaki ruraykunapi inturishkakuna llaktayukkunata ñaño yuyaypi churashkakuna. Kaykunallatakmi rokeros, emos, Pata cuarenta, Latinkins, Batolocos kankuna. Chaymantami kay wañuchik maltakuna, paykunawan tsaknarishkanpash Zumbahua kitilli rayminman, wakinman, kawsayyachayman 2 watakama amatak yaykuchunkuna nin. 5.- Kay maltakunataka ishka watakama ayllullaktamanta, Zumbahua kitillimantapash kanchaman surkuy; shinallatak paykunapak ayllukuna, imashinapash kay maltakunataka alli kawsayman tikrachinami kapan. 6.- Iván Candelejo Quishpe Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, Flavio Hernán Candelejo Quishpe; Marco Antonio Olivo Pallo malta runata wañuchipi inturishkamantaka kaytami rurachun nirka: 30 chinikukama chiniwan yakuwan armachiy; allpata aparishka, lluchulla ayllullaktapak chawpipi mintala pampata muyuchun; kay hawa ayllullakpak sapan apukmanta shuk wanachiyta chaskinka, kaytaka tantanakushka ñawpakpi rikupimi paktapan. 7.- Kay allichikachayta mutsuk apukkunaman chaskichina; apukkunaman shuktak runakunamanpash kayta riksichina. 8.- huchachishkakuna tantanakuy ñawpakpi kishpichiyta mañarka. 9. Llakichikkunapash, llakichishkakunapash, paykunapa ayllukunapash Tantanakuy ñawpakpi, runa kamachiy kamachishkata paktachinkapakmi ari nishpa sakirirkami. 10.- Tantanakuyka Orlando Quishpe runa, Marco Antonio Olivo Pallo runata wañuchik kashka nirkami (... Shina kakpi, Orlando quishpe Ante La Cocha ayllullaktapi alli wakaychishpami sakirin. Kipami, La Cocha, Guantopola, Zumbahua llakta pushkakunapash, ayllukunapash kipa tantanakushpa allichichun, wanachichunpash sakirirka. Ña 11 pacha tutata tantanakuy tukurirka. Pushakpash, killkakpash illunmi".

2.- Chay 23 puncha mayo killa 2010 watapika:

"(...) Ñawinchishka, rimanakuy kipaka, tantanakuyka kayta ruranami kan nirka: 1.- Orlando Quishpe Ante runata, paymi wañuchik kashkamantaka; runa kamachiyta paktachinami. Chaytaka Mamakamachipak 171 rakita, Código Orgánico de la Función Judicial 343 rakitapash katishpa kamachinami. Ñawpa pachamanta kamachinata katishpa, ankuwan wanachina. Pushakkuna ñawpakpi mintala pampata lluchulla puchka allpa aparishka shuk muyuyta rurachun; ayllukunata Tantanakuytapash kishpichita mañashpa. 40 chinikukama chiniwan yakuwan armachiy chawpi kaspinipash, tukuy Tantanakuy ñawpakpi siririna, pushanpak kunay hipalla. Chaytaka tukuymi paktachipan. 2. Tukuypak llankaypi 5 watakama llankayta rurana. 3.- Tukuypak llankaypi 24 ayllullakta pushakkuna, Guantopolo pushakkunapash katirayana. 4.- Ranti allichitaka 1.750 dólares

kullkitami, wañushkapak mamaman chaskichishka kan. 5.- Kay wañuchishka hawa allichishiypika 24 ayllullaktanpak pushakkuna imashina inturishpa yanapashka illu tiyayta shutita aspin. 15 punchanta taripaykuna, ñawinchinakuykunatapash rurarkami. Kaypika Mamakamachiy milka ukupi, runa hayñita sumaychanashpa, runa kamachiyta paktachirkami. Shina rurakpi, kay wañuchishkamanta allichirkami. Shinami Zumbahua kitilli ayllullaktanpi kawsakpura allí tukurkami, kasi kawsaymanpash tigrarkami (...)."

1.3 Mañaypak tiksikuna, munaypash

a. Nawpayashkakuna

- Kay yanapana mañayka kay ñawpa yallishkakunatami charin: Domingo, 9 puncha, aymuray (mayo killa), 2010 watapi, Zumbahua kitilli, Pujilí kiti, Cotopaxi marcapi; ayllullaktapi shuk tushuyta rurakukpi, Marco Antonio Olivo Palio wañuy tukurkami. Payka La Cocha runa ayllullaktapa mashimi karka.
- 16 puncha mayo killa 2010 wataka, La Cocha ayllullaktapak runa apukkunaka, ancha llakichishkapak ayllukuna, Guantopolo apukkunapash mañakpimi, yachakyashkarayku taripayyuyayta chaskirkakuna, Hatun Tantanakuypi tiyariparkuna.
- Mashkaypika, Iván Candelejo Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, Flavio Hernán Candelejo Quishpe kaykunami Marco Antonio Olivo Palio wañuchipika waykarik rikunrinkuna; ranti Manuel Orlando Quishpe Ante kikin wañuchikmi rikurin.
- 16 puncha mayo killa 2010 watapimi, runa apukkuna Hatun Tantanakuypika: Iván Candeleja Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, Flavio Hernán Candeleja Quishpe maltakunami Marco Antonio Olivo Palio wañuypi waykarikkunata wanachinkapak yuyarirkakuna. 30 chiniku pachakama chiniwan yakuwan armachiy. Allpata, rumitapash aparishka, lluchulla ayllullakta chawpipi mintala pampata muyuchun. Ishkay watakama ayllullaktamanta kanchaman kachay. Shinallatak chay pachakama Zumbahua kitilli rayminman, wakinman, kawasay yachayman amatak yaykuchunkuna. Shinallatak pichka waranka dólares (USD 5.000,00) Estados Unidos de América kullkita shuk ranti allichiyapak yupaychayta kuchun kamararkakuna, kay kullkitaka UNOCIC Tantanakuymán chaskichishkami kanka, kay kikin runa wankurik ayllullakta apukkuna llankay hillaykunata rantichun, hillaykunaka ayllullaktapak, tukuykanchapak alli kachun.

- 23 puncha, mayo killa, 2010 wata; runa apukkuna Hatun Tantanakuypi: Manuel Orlando Quishpe Ante maltata wanachinapak yuyarirkakuna, Marco Antonio Olivo Pallo wañuypak pay kakpi, kaywan: 1) chaypi kak apukkuna shuk "anguwan"; shuk pukcha allpa aparishka, lluchulla ayllullakta mintala pampata shukta muyuchun; ayllukunata, Tantanakuyta, tukuyta kishpichita mañay; 40 chiniku pachakama chiniwan yakuwan armachiy, chawpi kaspinpipash, tukuy tantanakuy ñawpakpi siririna, pushanpak kunay hipalla. 2. Tukuypak llankaypi 5 watakama llankay kamachina. 3.-Tukuypak llankaypika Panzaleo llaktapak raki, Guantopolo 24 ayllullaktan pushakkunami katirayay, kamaykuypi kanka; 4.- Shuk ranti allichitaka waranka kanchis patsak pichkachunka (USD 1.750,00) dólares Estados Unidos de América kullkitami wañushkapak mamaman yanapayta kuna kan.

Tantarikillka Yupay 24, Kay 23 puncha mayo killa 2010 watapi: "Wañuymanta Llakitukuypak Zumbahua Kitillipi, La Cocha Ayllullaktapi Wanashka Yuyarillukshi tantarikillkapika", kaytami nin:

"Mamallaktapak Taripayak, Marco Olivo Pallo malta wañuypak huchashishkakunataka chakushkakunami, llullapayashkakunami kanka nishapami ñukanchikta willawashka (...) Kay hawa aymuray (mayo killa), 19 chillay (miércoles) punchaka, Mamallaktapak Taripayak Zumbahua kitilliman shamushpa, Cochaman chayashpa Orlando Quishpe runata paktakay nikiman apanatami munashka, chaymi Guantopolo mashikunawan achka pantayta charishpa kutin rishka".

- Killkashkapi 130 pankapika kaytami rikuchin: 4 puncha junio killa 2010 watapi, La Cocha pushakkunata, Cotopaximanta chapakkuna watay wasipi churankapak hapirkakuna. Hapishka pushakkunaka kaykunami karka: Ricardo Chaluisa Cuchiparte, la Cocha Ayllullakta Pushak, Jaime Rodrigo Cuchiparte Toaquiza, Kullkikamak, Blanca Yolanda Mejía Umajinga, Killkak warmi.

24 puncha septiembre killa 2010 wata; Juez Primero de Garantías Penales de Cotopaxi: Iván Blamido Candelejo Quishpe; Flavio Hernán Candelejo Quishpe; Manuel Orlando Quishpe Ante; Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga; y Klever Fernando Chaluisa Umajinga maltakunataka, pay taripankapakmi kayarka. Chayka maltakunaka ancha llakichinapi inturishkakuna yuyashpa, wañuchiy, minkikillka, wanashka nishpami kayarka. Payka Código Penal 450 raki yupaypi 1, 4, 5, 6 yupaykunapi nishkata katishpami chay kayayta rurarka.

b. Wanakuypak tukuywillay, tiksipash

Víctor Manuel Olivo Palla tiyuka, Marco Antonio Olivo Pallopak kikin sumak wawkimi, shuktak imakaypura, kayta rikuchin:

“La Cocha, Guantopolo ayllullaktan runa apukkunaka, chayllamantatak kak tsaknarishkakunatami, Akllashkapushak Mamakamachipak 171 Raki, Código Orgánico de la Función Judicial, 343 Rakiyupay, runa kamachiyta rurashka. Ñawpamanta kikin hayñitapash hapishpa; yachakyashkata riksirkakuna katikuy ukupi kinllashka runa paktakachaypak kikin katikuy nishkashinaka, domingo 23 puncha kimirinakuy rinpi, maltakuna kay rurashka huchata tiyachishpami allichirkakuna. Huchachishka malta runakunataka shinami wanachirka: chini yakuwan armachiy, ankuy, chini, tiksimanta rantikuy”.

La Cocha runa ayllullaktapa apukkuna kamachiy kallarishkamantaka tawka ukukunapi, tawka chikan rimaykunami rikurimushkami nin. Runa kamachiyanta tawka willana wasikunapi rimay kallarishkami. Mamallaktapi kawsakkuna, wakinkunaka allitami rimashka, shukkuna mana alli kashkata ninkuna. Pushakkuna, pushaymanta yachakkuna, shukkunapash runa kamachiyanta rimashkami.

Shuk manyamantaka, Mamallaktapak Taripayakka, La Cocha runa ayllullaktaman satirikik yaykunatami munarka. Payka, runa kamachiy illayshina yuyarka. Huchachishkakunata hapinkapakmi yaykusha nirka. La Cocha apukkuna, chay huchachishkakunata pakalla shuwashpa pushashkashi nirka. Mamallakta ukupi pushayta Chapaytapash kamayukpash, huchachishkakunata hapinkapak yaykusha nirka. Shinallatak, La Cochata pushakkunataka mishu kamachiy katipayachun nirkami.

Shuk yuyaypak, rurak rikuchinmi:

“OIT-pak arinishka Yuyarinakuyka, 10 raki 2 yupay, ukupi wichkay wanachimanta chikan ruraykunaka runa pacharikuypak kikin wanachikunapak ruraykunawanmi rikunata charin. Chayka chiniwan, chini yakuwan armayka, ankuypashka kikin pacharikuypashmi kan. Chayka mamallakta yallikay wakipak rikuytaka shuktak pacha rikuyami kan, tawka kamachiyachaykuna nishkashinaka, shinami Colombia Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypika, mana tiksichanchu runa hayñi tiksichanita mana pakishka tiyarinchu”.

Chayraykumi sinchikun:

"kay llaki tukuypi tsaknartishkakuna, runa maltakunapash runa paktakaymanta ñami wanachishka kashkakuna, utkachik ushaypak kapak kamaymanta apashkakunami, kunanka La Cocha Ayllullakta apukkunamanta sinchiyuyarishkawan mana yuyarinakuk shinallami kankuna, Ayllullakta apukkuna, Guantopolo ayllullaktanpak shuk ñawparay mañaywan, munay ushay ukupimi rurashka, kay pakta kachaypakmi wanachishkakuna kakpipash".

Rurak runaka rikuchintakmi, kay yachakyaypika, pichka rurak paktachikkunaka kikin ruray munaywanmi runa paktakayman kumuriparkakuna, ruray munaywanmi runa paktakayta rurapachun chaskirkakuna; shina kayhawami, kunanka paktakay nikitami chaskinata munanashpa sinchi charinkuna, shinaka ishkaykutin kay kishpichi rurayka rikurin kan.

Arinintakmi illu, wañukpak wawkika shinami, ashtawan paypak ayllukunapak huchupi, munay ruray shinalaya, La Cacha, Guantopolo Ayllullaktan runa apukkunapak yaykuri ruraytami mañarkakuna, chaymantami tsaknarishkakunataka Akllashkapushak Mamakamachipak 171 Raki kamaranta mashiyachishpa; Código Orgánico de la Función Judicial 343 Rakiyupay, OIT 169 yuyarinakuyapak 8, 9 y 10 Rakiyupaykunata, paktakachay ruraykunata yachakyashpami allichirkakuna, chayraykumi paykunapak, yachay rikuchikka imahayka kishpirishkami kan.

Yapapika, rurak runaka Ecuador Mamakamachiy Rikuk Tantanakuytami mañan, "La Cocha", ayllullakta apukkunapak chaskishka sinchiyuyarikunaka llakichishkapak shina chayta pakakuchichun, ushay hillaykunawan, Tiksichani Kamaypak 82 Rakiyupaypi yaykuk kamachi kamay kallariyak ukupi pakakuchipachun.

Shuk manyamantaka, rurak runa, paypak wanakuyta achikyachishpa rikuchinmi paypak mamakamachi hayñinta pakishkakunami katinpika: 57 Rakiyupaypi 10 yupaypi (wiñarichiy, wiñay, ruray, kikin hayñi rurarayay); 66 yupay 18 (sumakchipak hayñi, allí shutipakpash); 78 ama kutintak anchallakichichun hayñi); 82 (paktakamachipak hayñi); 171 (runa paktakamay).

Imata rikuchinpash:

"La Cacha" Ayllullaktamanta apukkunapak kachashka ishkay munay rurayka mana shinachu ninkapak riksiyuyarika chanishkami" munay ruray nishkapak ruray pachapimi tantachipan, tukuymantami tukuy Olivo Pallo ayllupak munaywan kumurishpami, munay rurayka kasikuypi iñishpa tukuy sumaycharina, paktachirinami karka, ñuka wawkita wañuchikkunawan, paykunapak ayllukunawanpash yuyariman yaykushpa arinirkamari".

*Tukuymanta wanakushka apukkunaka kikin tantanakuykunawan rikunarakmi karkakuna Ecuador Akllashkapushakpak Mamakamachimanta, shuktak mamallaktan hillaykunapash kay minkikik iñuypak kushka ushaywan, tukuy iñukuna yuyarishka kamayka alliruraripachun. **Shinapash, paktakay katikuk kallaripan, ñukanchiktaka taripaykunman rikurichun kachanatak ushaymanta yaykunpash, maypacha yuyakpika tukuymi allisinchi karka, shuk imayka ña paktakachashka riksimi karka.** (kallari killkashkapika mana yana killkanawan killkashka karkachu)*

Willashka apukkunaman Mamallaktapak shuktak wasinwanmi ñawpachinakuy, minkarinakuywanmi, kikin yuyayman chayayta kunata hayñina kaparka, sinchi nanarimi kan, paykunapak ukupi kishpiri llika kachay ñawpaykuna paktachunka mana harkarishpalla rurashkami".

Paypak ayllupak chuyakay, allitak kay hawa arininmari, kay yachakyaymanta achka willayhachaymanta manchachishkami rikuripashka, chayka kikin wawkipak yuyarita, kikin mamapak ninan llakitapash mana sumaychanashkachu. Yuyapanmi runa apukkunaka runa paktakay ruraypak rikchakunata willaykachachunka mana sakinachu karka. Kaykunaka tukuycamaypak rikuy yuyaypika, yuyay illak, hiriza ruray shinami rikurishka.

Tukurinkapakka, huchachishka runakuna, runa kamachiyta apakkunapash, kamachiyta rurashka kipa, kunanka justicia ordinariamanta katirayashkami kan. Shina kakpi, paykuna kunanka mana pi paykunata yanapachun charinchu. Kunanka hichushkashinami kan.

c. Mañapay

Rurak runaka mañanmi, Mamakamachiy Rikuk Tantanakuy, La Cocha runa apukkuna kamachishkata rikuchun. Chaytaka, Mamakamachiyta katishpa rurashkachu rikuchun mañan. Shinallatak, chayta rikushpaka kaykunapash mañanmi:

"1. La Cocha runa apukkunaka, Marco Antonio Olivio Pallo, Zumbahua llaktapi, wañuchishkamanata kamachinkapak, kamachina pachapi, ushayta charishkachu mana charishkachu.

2. La Cocha ayllullaktata pushak apukkuna kamachishkaka Mamakamachiy, 171 rakipi, 343 Código Orgánico de la Función Judicialpi 343 rakipipash katishpa rurashkachu.

3. Chay pichka mashikunaman churashkaka wanachishkaka, runakunapak hayllita wakllirishpa; yuyay illak, shunku illak runakunashina, rurashkachu rikurin; imashinami mamallaktapak, wakin hatun apukkuna nishpa purikunkuna.

4. Runa apukkuna kikin llakta kamachiyta rurankapak ushayta charishkachu. Manachu pakalla hapik tukushka.

5. Ayllullakta runakunaka kamachinallachu kan. Mana kashpaka, ishkay rakimanta munakpilla ruranachu kan.

6. Kay llaki, runa kamachiypi kashpaka, mishu kamachiypash kamachinkapak yaykunata usharkachu, mana usharkachu. Shinallatak, imashina ishkay kamachiypuna alli apanakushpa, yanaparishpapash, alli kamachinkapak purinachu kakta nipay.

7. Imamantashi mashi Marco Antonio Olivo Pallo wañuypi rikurik wamrakuna, runa kamachi kamachishka kipa, chayrak wichkashka wasipi tiyachun, ishkay kutin chaymantallatak kamachishka mishu kamachiypi.

8. Runa kamachiy ama yallitak llakichinkapakka, ima ñanta kantinachu kan. Ima uchillayachishka kamachiyta katinachu kan.

9. Mamallaktapak Kamachina Tantanakuypa apukkunaka, runa kamachiy imashina paktachina kashkata rikuchinachu, Mamakamachipi nisha niktapash ushachu. Shinallatak runa kamachiy alli ñanta katichun ninatapash ushanchu".

1.4 Mañapayta kutichina

a. Rurashkamanta yuyaykuna

Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypi tiyak killkashkakunapimi rikushpaka, La Cocha apukkunapa kutichishkaka mana tiyanchu. Paykunata mañarkanchikmi nin willachun imalla yallichishkata, shinapash mana imata kuchishkachu. Mañaytaka churak kamachikmi, 30 pucha, septiembre killa, 2010 watapi, rurarka

b. Kay wañuymanta kimsanikikunapak yuyay

Manuel Orlando Quishpe Ante, shuktak Marco Antonio Olivo Pallo wañuchinapi huchachishkakunapash, kimsanikukunashina kayta nin. Kamachinapi Mamakamachiypakirishka karka. Paykunaka, shuk kishpichikllatapash mana charishkachu nin. Tukuy runa kamachina pachapi, mana pi paykunapak hayñita rikuchun, mana charishkachu. Ashtawankarin achkatami makashpa willaychik, willaychik nishpa llakichishkakuna. Mana tukuykuna yachachun munarkakunachu. Rimanakuykunataka pakallami rurarkakuna. Chaypika ayllullakta apukkunallami kakkuna kashka, Mamakamachiya mana paktachishkachu; imashinami 76 raki 7 yupaypi, d. killkapi, nishkata.

Paykuna kaytapash ninkunami:

“Ñukanchik kikin hayñiyitami pakishkakuna. Makashka karkanchik. Ñukanchik ukun aychata llakichirkami. Ñukanchik samaytapash llakichirkami. Ayllullakta katuna-rantina pampapi llatanashpa llakichirkakuna. Kay 66 raki, g) killkapika ninmi: mana pitapash makanachu, mana pitapash kaminallachu. Shinapash, ñukanchiktaka chinichirkami, chiri chiri yakuwan shutuchishkakuna. Tukuy ayllullakta runakunapak chimpapurapi achka pachata llakichirka. Pikunapa yuyaypitak chashna millay llakichiykunawan ñukanchik ukunta achikyarinka”.

Killkashkapi 62 pankapi huchachishkakunaka, kaytami willakun: 16 puncha mayo killa 2010 watapi; paykunataka, makashka, lluchu chakillata rurashpa, uku churarinallawan chimpu hunta rumita apachishpami 2 km yallita purichishkakuna. Purikukpipash manyallapi rikushpa shayakukkunapash tuksishpa, rimashpami mayta llakichishkakuna. Katuna-rantina pampaman chayachishpapash ishkay kutinmi kay pampata purichishka achkata llakichishpa, ashtawankarin chasnami kaparichishkakuna “wañuchikkunami kanchik”. Manchaymantaka chashnami kaparirkakuna. Kay tukuy rurashkaka, Mamakamachiypi, mamallaktapura arininakuy kamukunapipash mana chashna rurachun ninkunami.

Shinallatak nin: chusku huchachishkakunataka, makita watashpa hatun kaspipimi warkushkakuna kimsa chunka chinilla (minutos) yallinkakama. Kipaka shuk tantarishka warmikunami uku churanata llukchishpa chiri, chiri yakuwan armachishkakuna. Kipaka chusku chunka pusak kutinmi tukuy La Cocha ayllullakta apukkuna ankuwan wanachishkakuna.

Tukuriypika huchachishkakunaka, kaytami ninkuna:

“Manuel Orlando Quishpe, Flavio Candelejo Quishpe, Iván Candelejo Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga y Klever Fernando Chaluisa Umajingapak alli kawsaytami llakichishkakuna. Paykunataka, mana runakuna kashkashinata llakichishkakunami. Shina rurashpaka Convención Interamericana de Derechos Humanos 5 rakitami pakichishkami (...)

Tukuy alli kamachinkapak tatikuna Convención Americana sobre Derechos Humanos 8 rakipi tiyashkata pakichishkakuna. Huchachishkakunata yanapankapakka mana pi tiyashkachu. Shuk chawpipi kak kamachikpash mana tiyashkachu. Ñukanchikka mana huchayuk kanchikchu ninkapak, imashina kamachipipash, Convenciónpipash nikunka, mana usharkanchikchu. Kay kamachinapika, mana shuk kamachiypi yanapaktapash charirkanchikchu”.

Shinapash kaytapash rikuna kan. Mamakamachiy Rikuk Tantanakuypi, 8 puncha octubre killa 2010 watapi, sakirishka killkashkapi (panka 95), Manuel Orlando Quishpe Ante, Flavio Candelejo Quishpe, Iván Candelejo Quishpe, Wilson Ramiro Chaluisa Umajinga, Klever Fernando Chaluisa Umajinga, paykunapak munaywanmi killkashpa nin. Ñawpapika, yanapana mañaytaka mana munanchikchu nirkanchik, shinapash kunanka chay killkashkata ari ninchikmi.

“Ñukanchik ñawpa kamachiypi yanapakkuna ñukanchikta pantachishkami. Chaymanta, ñukanchik allita mashkashpa, kay Kamachiy Rikuk Tantanakuy, runa kamachiyanta rimachunpash munashpaka, Mamakamachiypi 171 rakipi nishkashina; kunanka Víctor Olivo Pallo mañayman **WANKURINCHIK**mi”.

c. Tantanakuypa Mashiyak (Amicus Curiae)

21 puncha abril killa 2014 watapi, Ernesto Pazmiño Granizo, Defensor Público General del Ecuador, Jorge Paladines Rodríguez, Luis Ávila Santamaría Defensoría públicaipi llankakkunami amicus curiaeta rurashpa nin:

Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka, mana Mamakamachiypa 171 rakipi nikta pishiyachinata ushanchu. Mana saywata churanata ushanchu. Chayta rurakpika kamachiy illakmi tukunka. Ña Mamakamachiypa 171 rakipi, runa kamachiy imashina kakta nishkami kan. Ashtawankanrin, kaymi 2008 Mamakamachiypa yalli unanchami kan. Chaypi nikta mana katishpaka ña mana Tawkasami Kawsay Mamallaktachu kanka.

Shinallatak Mamakamachiypi 10 raki, 7 yupaypika kaytami nin. Kay haynikunataka, kipa kamachiypikunapi, ashtawan mirarishpa katinami kan. Chaymanta, Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka, kay Mamakamachiypi tiyak 171 rakitaka ashtawan ñawpaman mirachinami kan, mana chayta washayachinachu kan.

Kay nishkaka mana nisha ninchu, runa kamachiyka imashinapash purinalla kan. Runa kamachiypash runapa hayñikunataka, mana pakichinachu kan. Shinapash Mamakamachiya Rikuk Tantanakuypash mana yuyaypilla, runa kamachiy imashina kana niyapash mana ushanchu. Ashtawan, kaytapash yuyana kan; runa kamachiy imatapash mana alli rurakpika, kipa shuk yanapana mañay churanata usharinmi.

Chaymanta Mamakamachiya Rikuk Tantanakuyka, imalla rurana kashkata tawka kawsaypura yuyaytarakmi rikuna kan. Chay kipami ima rurana kashkatapash alli rikuchina kan. Ashtawankarin Mamakamachiy 171 rakipi mana runa kamachiya harkakunchu. Chaypika runa kamachiyman ushayta kurkami.

Ayllullaktakunapi, llaktapi tiyak llakikunata allichinkapakka, kay "kamachina llankay" Mamakamachiypa 171 rakipi nishkataka, mana mishukunashina hamutanchu. Runakunaka papykunapa kikin kamachinata charinmi. Paykunaka tukuy ayllukuna tantanakushpami kamachinata rurami. Paykunaka tukuy kawsakkunapura alli apanakushpa kawsachunmi chayta ruram. Mana makanakukpuralla allichinkapak.

Runa kamachiypika mana huchachik, huchachishkapash tiyanchu, rurana-rurashkapash mana tiyanchu, rurana pampatapash mana tiyanchu. Chaymanta kay "paykunapa pampa ukupi" rimay runa kamachiypika, mana paktachinata ushanchu. Runa kamachiynaka ayllupura, maypi kakpipash, alli kawsachun munanmi. Chaymantaka, yuyaypilla shuk kuskataka charinchu. Llakikuna tiyakpika tukuy ayllukuna tantanakushpa kamachinllami. Kallaripi nishkashina runa kamachiyka mana mishu kamachiyshinachu rakirishka yuyaywan kamachiya ruram.

Runa kamachiya mana alli riksishpa wakinkunaka, kay kamachiyka runa hayñikunawan mana alli apanakunchun yuyankuna. Chaymanta, wakin runamanta yachakkunata tapunami kan, runa kamachiy ama, mishu kamachiyshina, llakikunata rurachun, nin. Mana yankamanta runa kamachiya, mishu kamachiy urapi churanachu kan, nin. Shina rurakpika runa kamachiy ña mana tiyankachu.

1.5. Chimpapura rimanakuy

Churak kamachikka, 14 puncha octubre killa 2010 watapi, chimpapura rimanakuymanka kayarka. Chaymanka, kamachiy yachakkuna Raúl Ilaquiche, Carlos Poveda ishkantin tukushpa Víctor Manuel Olivo Pallopa shutipi shamurkakuna. Kamachiy yachak Alex Alajo, La Cochata kallari apukpa shutipi, shuktak pushakkunapa shutipipash, shamurka. Kamachiy yachak Bolívar Beltrán, Manuel Orlando Quishpe Ante, Flavio Candelejo Quishpe, shutak huchachishkakunapa shutipipash shamurkami.

Kunanka paykuna rimapashkakunata uchillayachshpa churarinmi:

Mañakka paypak kamachiy yachakkunawanka, paypa mañashkata kutinllatak nirkami. La Cochata apukkuna, Mamakamachiypi nishkata katishpami paypa wawki wañuchishkata kamachishkami nirka. Chayka, kallariyipi allimi karka, nirka. Wañuchinaka runa llaktapi turkurka, shinallatak huchachishkakunapash ayllullaktamantallatakmi karka nirka. Shinapash kay pushakkuna, paykuna kamachishkata mana paktachishpa katirkachu. Paykuna runa kamachiymi kanchik nishpa katina rantika, paykunapak kamachishkata hichushkami.

La Cocha apukkunapa shutimi, paykunapa kamachiy yachakka kaytami nirkakuna. Kamachiytaka Mamakamachiya katishpa, Convenio 169 de la OIT, Código Orgánico de justiciatapash katishpami kamachirkanchik, nirkakuna. Tukuyta kamachiya katishpami rurarkanchik, mana runakunapa hayñitami wakllichishkanchik, nirkakuna.

Runa kamachiywan kamashkakunaka, parkunapa kamachiy yachakwanka kaytami nirkakuna. Ñukanchikka, runa kamachiy mana allita rurarkachu nishpa shuk killkashkata churarkanchik; shinapash kunanka, chay kamachishka allimi kan yuyanchik. Tukuchinkapakka, ñukanchikta wichkana wasipi churashkata millayanchikmi, ñukanchikta *ishkay kutin chaymantallatak (non bis in ídem)* wanachikun, nirkakuna. Chaytaka, Mamakamachiypi 76 raki, 7 yupay, i) killkapi nin.

1.6 Chanichina

Kay yachayka may sinchimi kashka. Chaymanta, Panzaleo Kichwa runakunapa kamachiymanta ashtawan yachankapakka, Mamakamachiya Rikuk Tantanakuyka, ishkay yachakwan chanichirkami. Kay yachakkunapa yuyaykuna kamachinapi yanapakshinami tukurkami.

Chayamanta, imashina 301 pankapi killkashka tiyakun, 2011 wata, enero killa, 25

punchapi, Esther Sánchez Botero, Kay Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyman, kay llakimanta shuk chanishkata chaskichirkami.

Kipa,2 puncha abril killa 2013 watapi, imashina 425 pankapi killkashka kan, kushipata Pedro Torres, Ecuador runapura llakikuna tiyashkata allichina yachak, kay llakimanta mashkashpa shuk killkashkata chaskichirkami.

II MAMAKAMACHIYTA RIKUK TANTANAKUYPA YUYANAKUYKUNA

2.1 Usharinamanta

Mamakamachiy 171 rakipika kayta churashkami kan:

*“Ayllullaktakunapak, ñawpamanta llaktayukkunapakpash apukkuna, ñawpa kawsanata, kikin hayñitapash katishpa paykunapak llaktakunapi **kamachinkami**. Paykunapa llakta ukupi llakikunata allichinkapakka tukuypura yuyarinakushpa, ashtawanpash warmikunapa rimayta hapishpapashmi paktachinkakuna. Kamachikkunaka ñawpa yachaykunawan, kikin ñanta katishpa, Mamakamachiyta ama sarushpalla, mamallaktapura arinishkakunata rikushpami ayllullakta ukupi llakikunataka allichinkakuna.*

Mamallaktaka, runa kamachiy rurashkata paktachinkapak yanapankami. Shinaka tukuy sayarishkakuna, pushakkunapash runa kamachiy arinishkata alli shunkuwan chaskinkami. Paykunapa kamachishkaka Mamakamachiy ukupi kachun rikurayashkami kankami”⁹. (Yanayashka killkashkaka mana kallari killikashkapichu kan).

Runa kamachiy kamachishkata, imashina Mamakamachiy ninikka, yanapana mañaywan rurana kanmi. Chaymanta kay Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyman, Mamakamachiypa 94 rakipi, 437 rakipipash nishkashina, kamashishkataka rikunami kan. Chayta rurankapakka, La Cocha ayllullaktapa apukkuna kamachishkapi Mamakamachiy hayñikunata pakishpa mana pakishpa rurashkata rikurayanami kan. Shinallatak Ley Orgánica de Garantías Jurisdiccionales y Control Constitucional 66 rakipi, Código Orgánico de la Función Judicial, 344 rakipipash katishpa mana katishpa rurashkata rikuna kan. Kamachishkapika: kawsaypura apanakuy, tawkasami kamachiy, kikin yuyay, tukuy tatikunata katishka, rimashpalla rurana, mañakpa alli shunku, tawkasami kakta, pakay kashkata, mana ishkay kutin chayllapitak (non bis in idem), runa kamachiyrak kak.

⁹ Ecuadormanta Mamakamachiy, 2008 wata, octubre killa 20 punchapi tukuykunaman willana pankapi 449 llukshichishka.

2.2 Mamakamachiy katishkata taripana

a. Kallari yuyaykuna

Ecuadorka shuk tawkasami kawsayyuk, kawsaypura mamallakta kakmanta

Tawkasami kawsayka, Mamallaktapi shuk runa mana shuk llaktamanta kaktallani nisha nin, ashtawanka shuk kawsaymanta kaktapash nisha ninmi. Shinaka shuk mamallaktapi tawka chikansami kawsaykunapash tiyakta nisha ninmi.

Ecuador Mamallakta, hayñita paktachik tukuchishkamantaka, sapan runapak hayñi, sapsi hayñitapash rikurayanami kan. Shina kakpika Mamallaktapa ukupi tukuy tiyak chikan kawsaysamikunata yanapami kan. Paykunapak kawsanata, hayñikunatapash alli rikurayanmi kan. Chay yalli hatun shuktakshina kawsaysami, paykunata saruchunpash ama sakinachu kan.

Kunanka, mushuk kawsaysamikuna, allimanta allimanta chikan chikan tiyak kawsaysamikunata ña allita rikukunmi. Kay yuyaytaka paykunapak Mamakamachiypi churashkami. Kay yuyayka mana killkapilla sakirishkachu. Ashtawanka imashina paktachinata mashkakunmi. Wakin Mamakamachiya Rikuk Tantanakuykunapi ñami hayñi yachaykunata kimichishpa shamushkakuna. Shinami Colombia Mamallaktapa Mamakamachiya Rikuk Tantanakuyka riman:

"Mushuk kawsaytantanakuyka ña tawkasami yuyaykuna tiyashkata rikunmi. Ña mana shuklla yuyaylla tiyanchu nin. Chaymanta kunanka ñami chikansami kawsaykunata allita rikukunmi. Ashtawanpash tawkasami kawsaykuna, yuyaykunapash tinkirishpami Occidente kawsaypipash Mamakamachiypi tawkasami kawsay tiksitapash sumaychashpa paktachishka. Tukuy llaktayukkunapa alli kawsay tiksiyarichunmi Mamallaktakunaka, sapan ayllullaktakunapa ñawpamanta yachaykunata pallashpa, kikinkaytapash sinchiyachishka. Shinami mana sapalla runallata rikushpa, ashtawanpash kikin sapsi kawsaypi tiksiyarishpa, [. . .] hayñipipash mushuk pacharikuytapash kallarithka.

[. . .] Ñawpa kamachiypikunapika Mamallaktawan llaktayukkunallawanmi tinkirishka kashka. Tawkasami kawsay tiyaktaka manapash yuyashkachu [. . .] Yallik watakunamantallami, hayñikunata kawsawan paktachinkapakka, tawkasami tantarikunata Mamallaktapi allita rikukun. Shinami Mamallaktapa kamachiy llikapika tawkasami hayñi yuyaykunata tinkichishpa kallarithkami"¹⁰.

¹⁰ Colombia Mamallaktamanta Corte Constitucional yuyashka T- 496/96. Churak kamachik : Ciro Angarita

Tawkasami kawsay runakuna, kawsaypurapash tiyayka, mana Mamallaktata pakichinchu. Mamallakta shuklla kashpapash shinapash tawkashina kawsakkuna tiyanmi. Mana tukuylla Mamallaktapi kawsakkuna chayllatak kanchu nisha nin. Tawkasami kawsay runa, riksiy tukushpaka, ashallayachishka runakuna alli kawsachunmi kan. Kay wakchayachishka runakuna ushayuk tukukpika tukuyllami pakta pakta kawsashun. Ashalla kakpipash tukuy chikan kawsayta charik runapapash alli kawsankami.

Chikan shina kawsayta charikkuna tiyakpipash alli apanakushpa tiyankapakmi, ñukanchi Mamakamachiypika tukuy tantari runakunapash allí rimanakushpa kawsana kanchik. Achka kakpi, ashalla kakpipash pakta pakta kawsana kanchik. Chayta paktankapakka kunkashka runakunaman ushayta kuna kan.

Mamakamachiypi 3 rakipi, yupaykuna: 3; 10; 56; 57; 60; 171; 242; shuktakkunapipash nin: ñawpa pachamanta kaypi kawsak runakunaka tantalla hayñikunayukmi kan. 57 rakipi, 9 yupaypikarin, kay ñawpa pachamanta kaypi kawsak runakunaka paypa kikin llaktakuna charinata ushan, kikin tantarita, kikin kamachiytapash charinata ushanmi, nin.

Ecuador Mamallatapi Tawkasami kamachina tiyaymanta

Tawkasami kamachiy tiyayka, ishkay yallitakpash kamachiy awashkakuna shuk Mamallaktapi tiyashkata rikuchinmi. Tawkasami kamachiy awashkakuna tiyashpaka, shinallatak chikan kamachina ñankuna tiyashkata nisha nin. Shina kakpika, chikan tiksikamachiynakuna, yanapak kamachikunapash tiyanmi. Kay tawkasami kamachinaka imatatak nisha nin. Chayka, mamallaktapa kamachinaka, ña mana pay sapalla tukuyta rurana kan nisha nin. Chay mamallaktapika shuktak kamachinakunapash tiyanmi nisha ninmi. Shuktak kamachikkunapash tiyanmi nisha nin.

“Tawkasami kamachiyka; runayachaypi, kamachinapipashmi shuk hatun tiksimi kan. Chayka, chikan kamachiynakuna chay llaktapillatak kawsakukta nisha ninmi. Chayka, ña mana derecho occidentalla tiyanchu nisha ninmi. Kayka runakunata llapinkapakmi tukushkami (Fitzpatrick 1998). Mamallaktapi tukuykunapak shuklla kamachina yuyayka ña urmarinmi. Kayka Runayachaypak, kamachina yachaypakpash mushuk yuyayshinami kan. Mamallaktakunapi ña mana shuklla

kamachina awashka tiyanchu".¹¹

Tawkasami kawsay tiyashkata hamutachinkapakka, runakunami sinchi hatarishpa makanakushpapash chayachishkami. Kaykunata rurashpami Mamallaktapak ushayukkunata tawkasami kawsana ñankuna tiyashkata rikuchirkami. Ñawpa yachaykunatapash riksichishkami. Shinallatak runakunapa kikin ñawpamanta kamachiy tiyashkatapash hamutachishkami. Kay kamachiyka 169 OIT Paktakuypi, 8, 9 rakikunapash tiyanmi. Shinallatak Código Orgánico de la Función Judicial 345 rakipipash runa kamachiyka sharishkami kan. Chasnallatak Mamakamachiypi 171 rakipi, runa kamachiy tiyayta rikuchinmi. Runakuna, paykunapa llaktapi, paykunapa kikin kamachiy paktachinatami ushan. Kay ushayka Código Orgánico de la Función Judicial, 343 rapipash nishka kanmi. Shinallatak nin, Código de Procedimiento Civil, 5 rakipipash.

Mamakamachiypi, 171 rakipika, runa ayllullaktakunapa apukunaka kamachinata usharinmi, nin. Mamallaktapa pushakkuna, ushay wasikunapash, runa kamachinataka alli rikunami kan.

Kay hayñikunamanta hawapi, tawkasami kamachiy paktachinkapakka, "*mana kutillatak chayllapitak kamachina*" tiyanachu kan. Latin shimipika kaytaka "*non bis in idem*" ninmi. Chaymanta, kay tawkasami kamachinata paktachinkapakka mishu kamachiypash, runa kamachiypash pakta pakta apanakunami kan. Paypura yanapanami kan.

b. Ima hayñi llakikunata Mamakamachiya Rikuk Tantanakuypi rikurayaypak kashkamanta

Killkashkata rikushpa, kay Mamakamachiya Rikuy Tantariyka, Vícor manuel Olivo Pallo churashka killkashkaka mana alli rurashka kan, yuyanmi. Paypa yanapana mañayka, mana tukuy Ley Orgánica de Garantías Jurisdiccionales y Control Constitucionalpi churashkata paktachishkachu.

Huchachik killkashkata rikushpaka kaykuna rikurinmi. Rurakpash, huchachishka

¹¹ Elisa Cruz Rueda, "Principios Generales del Derecho Indígena"; Hacia Sistemas Jurídicos Plurales kamupi, Konrad Adenauer Stiftung, Bogotá, 2008, 31 pankapi.

wamrakunapash runa kamachiytaka alli chaskishkami. Paykunaka imatatak mana munan. Paykunaka justicia ordinaria, yankamanta runa kamachiy ña kamachishkata kutillatak kamachinkapak ama yaykuchun nin. Shinallatak, La Cocha runa kamachiy kamachishkata mana utka paktachishkaraykulla llakirishka kanmi. Runa kamachiy nishkata, justicia ordinaria, Mamallaktapa pushakkunapash alli rikuchun nishpami, chay huchachik killkashkataka churashka.

“Ñukaka wañushkapa wawki kakmanta ayllukunantin, ñukanchik munaymanta runa kamachita mañarkanchikmi. Shina kakpi, utkalla la Cocha runa apukkunata Guantopolo ayllullaktapa apukkunatapash, wamrakuna kay llaktamanta kaymanta, chay apukkuna 171 raki Mamakamachiyta rikushpa; 343 raki código orgánico de la función judicial, shinallatak 8, 9, 10 rakikunapash Convenio 169 de la OIT paykunapak llakta ukupi apuk ushaywan allichichun mañarkanchimi. Paykunaka chay tatikunata katishpa llakita allichirkami. Chay allichitaka arininchikmi. Ñukanchikpakka, wañushkapa ayllu kaymanta, kay llakika kaypimi tukurin ninchik. Chaymanta mana munanchichu ña kutin ish kayta wanachichun. Mishukunapa kamachikpipash, chaymanta kay llakimanta mana mushuk mañayta churashunchu. Ñukanchikka runa kamachiy ukupimi kanchik”.

Shinallatak, Marco Antonio Olivo Pallo mashita wañuchishkamanta huchachishkakunaka, mana huchachishpa katinkapak, Mamakamachiy wasipi mana huchachishpa katinkapa killkashka pankapi, (95 panka) ninmi:

“(…) ñukanchik munay kaymanta; shinallatak Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuy nikta mutsuymanta, chay runa kamachiy Mamakamachiy 171 rakipi nishkata katishpa kamachishkamanta; ñukanchikka tukuywan arininchimi ashtawankarin Victor Manuel Olivo mañayman kimirinichikmi”.

Churashka mañay, mana runa kamachiy manta tapukpipash, Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuyka mushuk yuyaykunawan rikun. Kay tantanakuyka tawkasami yuyaywan rikunmi. Ashtawankarin, ish kaysami kamachiypi tiyak chikankunata rikushpa, Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka kawsaypuray yachaypuray yuyaywanmi, chay mañaytaka rikushka. Shinami, kawsaypuray rikuy mantaka, runapa kamachiyta mishupa kamachiy tapash rikushpaka tawkasami paktakay rikurin. Mana ushanchikchu shukllayachita rurayachitapash. Chaymantami mañaytaka rikunkapak chaskirkami.

Shinapash mañayta ña chaskishka, ña kallarishka, kay 031-14-SEP-CC nishkawan, kunanka kay Mamakamachiya Rikuk Tantanakuymi rimanami kan. Kunanka Paymi Runa kamachiy kamachishkaka, allichu kashka rikuna kan. Shinallatak Mamakamachiypi tiyak hayñikunata pakishkachu mana pakishkachu rikunami kan.¹²

Shina kayta rikushpa, kay llakita tukuchinkapakka, runa kamachiya rikushpapash; mañak mañakushkakunataka kayshina tantachinmi.

1. Mashi Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkapi La Cocha ayllulaktaka kamachishkaka hayñita katishpachu, Mamakamachiy 82 rakita paktachishpachu rurashka kan.
2. Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkapi, La Cocha apuk runakunaka, Mamakamachiy 171 rakipi nishka shina, taripay ushayta charirkachu.
3. Kay llakipika, rurakta paypa ayllukunatapash; allichina rantika, manachu ashtawan llakichishka. Chaytaka Mamakamachiy 78 rakipika mana ruranchu kan nin.

c. Llakikunata allichinamanta kamachishka

1. Mashi Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkapi, La Cocha ayllulaktaka Mamakamachiya 82 nikipi nishkata alli katishpa rurashkakachu.

Ecuador Mamakamachiya 82 nikipi, alli kamachinkapakka tukuy rurashkata Mamakamachiypi nishkata katishpami rurana kan ninmi. Mamamamachiya shuktak kamachiy hawapimi kan ninmi. Chaymanta, alli kamachinkapakka tukuy kamachinakuna ña ñawpamanta alli shayarishka kana kan. Kay kamachiykunaka achiklla kana kan. Shina rurashpami ima kamachina kakpipash alli tukunkami. Tukuylla, alli shunkuwan ima kamachishkatapash chaskinkami.

Rurakpa yuyaypika, Mamakamachiya, shuktak kamachiykunatapash mana allita paktachirkachu. Payta, paypa ayllukunatapash mana yanaparkachu. Ima llaki

¹² 031-14-SEP-CC niki kamachishka: ñawpaman katichina kanmi ima kamay paktachiyta ñawpamanlla katichina. Chayka mana washaman tikrashpa, ima rurashkata wankurishpa paktachina kan. Shinami rakirikuskakunaka kamachik hayñitapash shinallatak kamachiy kamaytapash paktachinka, shinami rakirikuskakunaka katichina kamay paktachi atiyta shutillami kati kati katihukta rikunka ashtawanpash mana kutin chaytallata nirihunka mana washaman tikrayta ushankachu.

tiyarkachu. La Cocha apukkuna paykunapa kamachishkallatak mana utka paktachirkachu. Chaymanta Mamakamachiypa 82 rakipi nishkata mana katirkachu, ninmi.

Ñawpalla nishka shina alli kamachinkapakka, Mamakamachiypi nishkallatak katinami kan. Shinallatak shuktak kamachiykunamantapash achiklla yuyaykunata hapishpa, tukuylla riksishka yuyaykunatapash katishpami rurana kan. Chayshina kashkamanta, runa kamachiypi rurashkata tukuyta rikuna kan. Huchachikpa Huchachishkapa hayñikunata paktachirkachu, mana paktachirkachu rikuna kan.

Kaypika, runa kamachiy kushka kishpirinata rikunkapakmi kan. Payka, paypa kikin hayñita charik kakmanta kamachishkami. Chaypi, runakunapa hayñita pakikishkachu mana pakishkachu rikuna kan. Alli taripankapakka, Corte Interamericana de Derechos Humanos Yakye Axa ayllullakta Paraguay mamallaktapi yallishka hawa nishkata rikunami kan:

“(...) hayñikunata paktachinkapak mamallaktakunaka, runakuna ima chikan kawsayta, yuyaytapash charishkata rikushpami kamachinami kan”.¹³

Yallishka llakita alli rikushpa, shinallatak chaymantallatak ishka yachakmanta yachakushkata chaskishkamanta¹⁴ kay Mamakamachikta Rikuk Tantanakuyka, Panzaleo kichwa runakunaka kayshina kamachinata charin, yuyanmi:

- a) Kikin apukkunata, paykunami tukuylla runakunapak pushakkunami kan;
- b) Kawsaypak kamanapash tiyanmi. Chaykunataka tukuykuna riksinkunami.
- c) Ñawpa pachamantapacha ayllullakpi llakikunata riksishka allichina ñankunata;
- d) Allichina tupukunata, wanachinatapash. Chaykunataka ayllullatapi kawsakkuna alli riksishka, alli chaskishka, alli uyashpa charinkunami.

Kallaripika, runa apukkuna llaktapi tiyak llakikunata, runa ñankunata katishpa,

¹³ Runakunapa Hayñikunata Rikuk Abyayala Tantanakuy (Corte Interamericana de Derechos Humanos). Yakye Axa Ayllullaktapa llakita Paraguaywan chimpapurachina. 17 puncha raymi killa (junio) 2005 watapi allichinata llukchishka.

¹⁴ Kay llakimanta yachakushkata ruranchunka Esther Sánchez, Pedro Torres yachakkunata mañarkami. Paykunapa yuyaykuna kay llakita allichinkapak yanaparkami.

allichinkapak ushayta charinami kan. Paykunaka, llakta ukupi, kikin hayñiwan llakikunataka allichina kan. Warmikunawan tantanakushpa kamachinami kan. Kikin ñankunata katishpa, Mamakamachiypa 171 rakipi nishkata, runakunapa hayñitapash alli katishpa kamachinami kan.

Ley de Organización y Régimen de Comunas, 2004 watapi tantachishka killkapi 8 rakipi; runa apukka, maykan runa tantanakuypi akllashka kashkami kan, nin. Paykuna runakunapak shutipi pushankapakmi cabildo tukunmi. Shinapash mana chaywanlla ña runa kamachik tukunchu. Runa kamachiy tukunkapakka mana chay 8 nikipi nishkallachu kan. Yachakushkakunata rikushpaka ayllullaktapa tantanakuymi, llaktapi tiyak llakikunata allichinkapakka ushanmi. Tantanakuymi ushayta charin, mana sapalla runakunaka ushayta charinchu.

Shinaka, rurachishka yachakushkakunata rikushpa, tawkasami tiyak kawsaykunatapash rikushpapaka, Panzaleo kichwa llaktakunapika, ayllullaktapa hatun tantanakuymi allichina ushaytaka charin.

Kayshina tantarishpa allichinaka ñami pi ushayta charik kashkata, rikuchin. Ña pi ushayta charik kashkata yachashpaka ñami pitatak taripanata yachak chayanchikmi. Shina karpika mamallaktapa kamachiyta, mamallaktapura kamachishkatapash katishpami kamachina kan.

Ishkaynikipika ñami runa llaktakunapi kamachina imashina kashkata yachak chayanchikmi. Pedro Torres kushipataka, kamachinkapakka tawka tatikikunatami katina kan nin (426 pankapi, Mamakamachiya Rikuk Tantanakuypa riksichiypi)

Kallari tatkina riksichinami kan (willachina, mana kashpaka, willana). Kaytaka ayllullaktapa ñawpa pushakman, cabildoman, tantanakuymantapash ruranata usharinmi (ima llaki karpipash). Kay mañaypika yanapapachun nishpa ninami kan. Runa kamachiyka, mana pay munashkamantalla kallarinata ushanchu. Kay willanawan ña runa kamachinaka puriy kallarini. Kaypika ña ima kamachishkatapash chaskishalla nin.

Katinkapakka tukuy runakunata shuk hatun Tantanakuymantapash kayanmi. Chaypimi ima yallishkata willanmi. Chay tantanakuypimi shuk tapuy pacha kallarini. Taripana tantarikunatapash rurarinmi. Paykunami, mashkaykunata rurashpa, llakita achikyachina¹⁵ kan.

¹⁵ Pedro Torres yachayyukwan pakta kashpaka, ashtawan llaki llakipika, llakichikkunata hapinalla kan

Llaki sinchi kakkpika tantarikunapa mashkaykunata chimpapurachina tukunmi (chimbapurana mana kashpaka ñawinchina).¹⁶

Chay mashkaykunawan kay llaki imashina kashkata ña riksishpaka, kutin Ayllullakta Tantanakuyman kayachinmi. Kaypika, imashina tarishkata riksinkapak, shinallatak tukuylla kutin rimarinkapakmi kan. Kaypika huchachikkuna, llakichishkakuna, paykunapak ayllukuna shuk mashikunapash tantanakuypi kayta ushanmi. Tukuykunaman achiklla kachunka maykanpash ñawinchina mañayta ushanmi.

Ña llaki imashina kashka, ña achiklla rikurikpika tukuykunawanllatak allichina tupuykunata mashkay kallarini. Chay llakita allichinkapak yuyaykunata mashkanmi; shinallatak huchachiktapash imashina allichinatapash yuyay kallarini. Kunanka ñami kishpichirina pacha kallarini. Kaypika Ayllullakta Tantanakuyka (Hatun apuk kaymanta) wanachinakunata churan. Kipaka chayta paktachinpash. Kay wanachinapika warmikunami ashtawan rikuyta charin. Paykunami chayta paktachinmi. Kipamanka kunak runa, paylla mana kashpaka llakichik ayllukunantin kunashpa, rimashpa llakimanta hamutachinmi.

Tukuchiypika, imashina Ecuadormanta Raúl Llasag nin, llakichishkaman kishpichita mañashpami llakika tukurinmi. Kay kishpichina mañayka tukuytura sumaklla apanakushpa katinkapakmi kan.¹⁷ Ashtawan, paykunapak ñawpa yachayruraywan kishpirita charishka kipaka yupaychanmi. Llakichikkuna yupaychashpa, kutin mashiarihpapash sakirinmi.

Kamachiyta kallarinkapakka shuk tantanakuyman kayanmi. Kayka ñawpa pachamanta yachaykunawanmi rurana kan. Kamachina achiklla kachunka huchachishkapa ayllukuna tantanakuypi tiyanata ushan. Ña kamachina kallarikpika mana pakalla allichikunata usharinchu.

Imashinakati alliman katichun rikuriyashpa kanakun; imanishpaka, tukuy ñawinchinapi ruraykuna, sumakkawsay, ñawpayachaykunapash paktarinahunta rikuriyanahunkuna.

tapuy kallarinkapak taripaytapash ruranalla kan. Kay taripayka ashtawan sinchimi kan, pipash mana satirita ushanchu shinallata taripayta rurankapak shutichishkakunaka ima ruraytapash ruranallami kan munashpaka paykunapa ushaytapash rikuchinalla kan.

¹⁶ Llasag Fernandez Raul killkashkata rikuna. Justicia indígena ¿delito o construcción de la plurinacionalidad?: La Cocha. En Justicia indígena, Plurinacionalidad e Interculturalidad en Ecuador. Fundación Rosa Luxemburgo. Quito, 2012.

¹⁷ Llasag Fernandez Raul killkashkata rikuna. Justicia indígena ¿delito o construcción de la plurinacionalidad?: La Cocha. En Justicia indígena, Plurinacionalidad e Interculturalidad en Ecuador. Fundación Rosa Luxemburgo. Quito, 2012.

Shinallata, mana kayman chayman imashinakatita apachunka, llakichikpa ayllu tapuykunapi kayta usan, ayllaktaka ama apakpurakuna watarichun rikuriyashpa charin, chay chimpapurapipash shuktak munaywan runakuna ama kimirichun rikuriyashpa kanahunkuna, shinallatak mana allí runakunatapash mana kimichinchu.

Kaypika tukuy imashina, La cocha Ayllullaktapi chay Marco Antonio Olivo Pallo wañushka llakipi kamachishkata riksichinmi. La Cocha ayllullaktapa apuk Raúl Llasag Fernandez rimanakuypika kaytami nirka:

“Ñukanchik shinami ruranchik. Kallarinkapakka llakimanta rimashpalla riksichinkapakmi shamun... kipaka tapuykuna shamun. Chaymantaka ñawinchina shamun. Puchukaypika imashina rakikuska allichina. Chaypa kati paypurakuna wanachinaman chayarín. Ayllullaktamantallatak karpika, paykuna kasilla kawsana paktalla, shinami runapa paktakayka. Ayllullakta tantanakuypi llakichikkunaka kishpichita mañana kan. Tantanakuyka ranti kishpichinmi. Shinapash kishpichinkapak kamachinatarak ruranchik. Kaypika, shina llakikuna tiyakpika shinallatak allichishkanchikmi”¹⁸.

Shina karpika, La Cocha ayllullaktaka llakitaka, paypak ushaywan, paypak kikin yachaykunawanmi¹⁹ ukupi tiyak llakitaka allichirkami. Paypa kamachinaka ñawpa pachamantami shamun. Paykunapak kikin kamachina ñantami charin. Shina karpika, Panzaleo kichwa runakunaka paypak kikin hayñitami ñawpapachamantami charin.

Kamachina yuyaypika, ñawpapachamanta rurashkakunaka ña kamachiyshina tukunmi. Chayshina kawsayka ña tukuy llaktapi kawsakkuna yachanmi. Tukuykuna ña kamachiyshina chaskinmi²⁰. Kay ayllullaktapi yallishka llakita alli taripakpika kayta rikuy usharinmi. Runakuna imashina ñawpapachamanta ima yuyaykunawan ruraykuna kawsashkaka ña kamachiyshina tukushkami.

Paykunapa kikin hayñi, paykunapak kikin kamachina ñanpash imashina kakrikunta

¹⁸ Llasag Fernandez Raul mashita rikuna. Justicia indígena ¿delito o construcción de la plurinacionalidad?: La Cocha. En Justicia indígena, Plurinacionalidad e Interculturalidad en Ecuador. Fundación Rosa Luxemburgo. Quito, 2012.

¹⁹ Kinkinyay yuyayka runakuna imashina kawsashka, yachashka, rurashka, iñishkapash kanmi. Chaykunata rurashpa kawsakukta rukushpami ña pi kashkata riksichikmi.

²⁰ Maskana: Monroy Cabra, Marco. Introducción al Derecho, Editorial Temis S.A. Duodécima edición. Bogotá, 2001; o, Olano García Hernan. Qué es la costumbre: Monografías Jurídicas 8. Editorial Temis S. A. Bogotá, 2008.

ña yacharinmi. Chaymantami llaktayukkunaka, ima katita ñawpashpami riksinata, musyaytapash ushan. Ñawpa kawsaymanta hayñi wiñariykuyka imapi shayarishka kan. Runa kamachiyka musyaypi, tukuylla rikuypi, sinchiyashkapi, ayllullaktapi tukuylla alli chaskiypipash shayarinmi. Runa kamachiypipash musyanata usharinmi. Runa kamachiy shina kakmanta, Mamakamachiypa 171 rakita katishpa, kamachinata usharinmi.

Shinamantami, musyay tiksipa awllyika kanmi, runakunapa apukkunaka saywa ukupa awllyita paktachina imashina mamakamachiypa 171 rakipi nihun, shinami mamakamachikta, runakunapa hayñita , kamanayta, kikin imashinakatitapash kamachayachinka, llakikunata allichinkapakka musyay kana kan shinallata ayllullakta ukupilla llakta llakikunapalla kana kan. Kayka shina kana kan, kay kikin hayñika llaktayukkunapalla tukuyllapa musyayashka riksishkapash kana kan. Paykunalla kay hayñita riksin chaymanta paykunamanllami rurachin, paykunapa apukkunawan, musyayta kamachiy ikayta rikushpa. Mamakamachiya, runakunapa hayñikunatapash katishpa kamachinkapakka musyanata mutsurinmi. Ayllullaktapika tukuykuna, runa kamachiy imashina kakta riksinkunami. Paykunami riksin imashina chay kamachinata purichina.

Chay willaypi kahun, tukuy imashinakati chimpapurapi Marco Antonio Olivo Pallo wañushkapi kikin imashinakatita ñawpakawsayta katishpa rurachishka kan; warmikunapashmi ayllullakta tantanakuypi rikurkakuna; mamakamachik tiksitapash rikushkakuna; ashtawan, kanchamanta wiñay mamakamachik 171 niki, 169 OIT arininakuywanpash shinachishka kan.

Ashtawan, 16 puncha, mayo killa 2010 watapi; shinallatak 23 puncha mayo killa 2010 wata tantarishka killkakunapi rikushpaka, rakirikuskakunaka ishkantin Ayllullakta Tantariy tantanakuypi karkakuna. Paykunapash rimarkakuna imashina kashkatapash riksichirkakuna, shinallatak 24 ayllullaktakuna tantanakuypi rimarkakuna, willachik killkakunapash tantanakuypi karka shuk mishukunapash rikushpa kahurkakuna. Ashtawan, kay ñawichishkata iñinkapakka, tukuylla 24 ayllullaktamanta tantanakuypa killkapi aspirka, shinami kan nishpa:

Chunka pichka puncha kipa tapuykunata rurashpa, chimpapuray kipa, mamakamachikta runakunapak hayñita sumaychashpa runa paktakaypa

imashinakatinata kamanayta ñawpayachaytapash katishpa kay wañuyta rikushpa allichishka kan, chaymanta rakirikuskakunapash Zumbahua ayllullaktapi kawsakkunapash paypak ayllullaktakunapash allichishka kashpaka ña kutin kasi kaywan paktakaywanpash kawsanahun.

Kay nishkamanta, kawsaypura yuyaywan kay llakita rikushpaka, ayllullaktapa pacharikuyta sumaychashpa, tukuchiyta ushanchikmi kay ñawinchinapi wanachikunata rurachinapipash, La Cochapa runa apukkunaka, kay llakta llakita allichishkami, 171 niki mamallaktapa mamakamachikta paktachishpa, runapa hayñikunata riksipayashkata rikushpapash; chaymanta, kamachiy ikay hayñita sumaychashka kan, chay rayku, imashinakati hayñitapash kamachiy kamaytapash paktachishka kan.

2. La Cocha pushakkuna, Mario Antonio Olivo Pallo wañuchishkata, Mamakamachiy, 171 rakita katishpa taripankapak ushayta charishkakachu.

Mamakamachiypi ayllullakta hayñikuna tiyanmi. Kay hayñi ukupika, runa pushakkuna paykunapak, ñawpamanta kak ayllullakta ukupi, kamachikkayukkuna kanmi nin. Shinami, kamachina ushayka wiñarini. Mamallaktapa Mamakamachiypi ayllullaktapa pushakkunaman kay ushayta kushkami kan. Kay ushaywan paykunapa llaktakunapi tiyak llakikunata allichinataka ushanmi. Kayta rurankapakka paykunapak kikin kamachiywanmi rurana kan. Shinapash ayllullaktapa pushakkuna, Mamakamachiy ukupi tiyak hayñikuna, Ecuador arinishka mamallaktapura hayñikunatapashka, mana wakllichinachu kan.

Wañuchishka llakipi kay shinami yallishka. La Cocha pushakkuna, Mamakamachiya alli katishpa Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkata taripashkami. Chayta rurankapakka Mamakamachiypi 171²¹ umata katishkami. Shina:

²¹ Mamakamachiypi 426 umapika shina nin. Tukuy pushakkuna, wasiyarishkakunapas Mamakamachiya katinami kan. Kamachikamayukkuna, pushakkuna, yanapakkuna, mamallakta llankakkunapash mamallaktakamachiya, mamallaktapura arinishka hayñikunatapash, ashtawan alli kakkpika, paktachinami kan. Mamakamachiy tiyak hayñikunaka paktachinallami kan. Haynikunataka mana wakllichinachun kan, paktachinallami kan, mañakpi mana mañakpipash.

1. Marco Antonio Olivo Pallo runaka, panzaleo runami karka.
2. Falvio Candelejo Quishpe, Iván Candelejo Quishpe, Willson Ramiro Chaluja Umajinga, Klever Fernando Chaluja Umajinga, Manuel Orlando Quishpe Ante runakunapash, panzaleo runakunami kan.
3. Wañuchinaka panzaleo llaktapimi tukushka
4. Ayllullakta ukupimi llakika karka.

Taripayka, wañuchishka ayllukunapa, wañuchikkunapapash munaywan rurashka kashka. Kay taripayka, Marco Antonio Olivo Pallo ayllukuna mañakpimi rurashka kashka. Shinapash wañuchina huchachishka runakunapash arinishkami. Killkashkakunapi ishka rakipimi, kayka rikurin. La Cocha pushakkuna wanachishkata tukuylla alli shunkuwan chaskishkami. Chaymanta, mañayta rurak runaka shinami nin:

“(...) Ñukanchik munaymanta, La Cocha pushakkunata, Guangopolo pushakkunatapash, paykuna tantanakushpa, kay llakita allichichun nishpa mañarkanchik. Wañuchiyanta huchachishkakunaka Guangopolo llaktamanta kashkamantami, chay pushakkunatapash mañarkanchik. Kay ishka llaktamanta pushakkunaka Mamakamachiyanta 171 rakita katishpa, shinallatak Código Orgánico de la Función Judicial killkapi, OIT Arinakuypipash 8, 9 y 10 yupaypipash katishpami taripaytaka rurarka. Wañuchishkapa ayllukunaka ña mana kay llakikunawan katinata munanchikchu ninchik. Ñukanchikka, ayllu llaktapi huchayukkunata wanachishka kipaka ña allillami kanchik. Ñukanchikka mana ishka kutin taripanata munanchikchu. Chaymanta ña mana pitapash kutin huchachinata munanchikchu”.

Shina kakpi pushak runakunaka, wañuchishkata taripaypi allitami rurarka. Paykunaka Mamakamachiyta katishkami. Paykuna tiyashka llakita riksinkapak, taripankapak, allichinkapakka ushayta charishkami.

La Cocha pushakkuna rurashkata allí yachankapak, Mamakamachiy Wasika kawsaypura yuyaykunata katinami kan. La Cocha, panzaleo runakuna, llakita allichinkapakka, imallatatak alli wakaychina munashkata alli riksina kan.

Yaya Pedro Torreska, pushakkunaka ayllullaktapi kawsakpura allí apanakushpa katichunmi manashka ninmi. Chaymi yllukuna allí kawsaymi kan nin.

"(...) Runa kamachikkunaka, llaktapi ayllupura alli apanakushpa kawsachun munanashpa kamachinmi. Tukuypura kasilla tiyachun rikunmi... AYLLU, LLAFTA, PACHAMAMA, PACHA. Tukuylla allilla tiyachun, mana ima llakikunata rurashpa, kawsachun nin. Llakikuna tiyakpika tukuy ayllukuna llakirinmi. Chaymata chay llakita allichinkapakka tukuy ayllukunata kayashpa tantachinmi, imashinapash llakikunata allichinkapak. Llakichiktapash wanachinkapak".

Pipash llakikunata rurakpi, chayta riksichikpika, llaktapi kawsakpurana ña mana sumaklla kawsanchu. Shina kakkpika llaktapak kawsay hatun llakipimi kakun. Chashna tukukpika pushakkunata kamashpa allichichun kayanmi. Paykunaka mana allí rurashkata allichinmi. Llakichiktapash wanachishpa allí kawsayman tikrachinmi²².

Kawsayka mana pay kikkilatak chaniyuk kan. Kawsayka shuk runakunawan alli kawsankapak kashkamantami chaniyuk kan. Panzaleo runakunapak kawsayka tantalla kawsankapak allí kashkatallami rikun. Kawsay sapallaka mana chaniyuk kan. Yaya Pedro Torres, Mamakamachiy Wasi mañakpi, nishka shina:

"(...) Kawsaywanpash shinallatakmi kan. Mana kawsay kikinllatak chaniyuk kan, ayllu llaktakunawan tantalla kawsankapak kaktami yuyan. Muyuntik ayllukunawan alli apanakushpa tiyankapaklla kawsayka allí kan (...)".

Chaymanta, wañuchiy tiyakpika, shuktak llakikuna tiyakpi shina, chay llaki allichinata mashkanmi. Chay tiyakpika tukuy ayllukuna llakirinmi. Chaymanta runa kamachiyka chay llakita imashinapash allichinata munanmi. Mana llaki rurashkata wanachinalla munanchu. Ashtawanka llaktapi llaki tukushkata anchuchinatami munan. Tukuy llaki apashkakunata yanapanata mashkanmi. Wañuchiktapash alliyachinata munanmi.

23 mayo killa 2010 watapi, shinami killkashpa sakirishka:

"Shinami kay wañuchishka hawa alliyarishkami. Wañuchiyrayku huchachishkakunapash, ayllukunapash ya alli tukushpa sakirinmi. Kutin ña alli apanakushpa katinkami".

²² Shuwana tiyakpi, yayamama sakishkamanta mana alli rakikpi llakikuna, saywamanta llakikuna rikurikpipash, tukuypak llakikuna tiyashka shinami rikun.

Shinaka, kay hatun tantanakuyka ayllukunapak llakikuna tiyashkatami ashtawan allichirka. Chayta rikushpa yachak tukunchik, runakunaka llaktakunapi llakikuna tiyashkata ashtawan allichinata munanmi.

Panzaleo runapura ima yuyaywan kamachishkata rikushkanchikmi. Kay shina allichinataka Mamakamachiyta rikushpa, Mamallaktapura arinakuykunata rikushpapash yuyana kan. Runakunapash paypak kikin Hayñikunata charin. Kayta Corte Interamericana de Derechos Humanos wasipash allimi kan nishpa chaskishkami. Runakunapa haynikunataka tukuylla allí rikuna kan. Mamallakta ukupi tiyak taripakunapash kay hayñitaka allí rikuna kan²³.

Hayñi Mamallaktapi, kawsayka ashtawan hatun chaniyukmi kan. Chaymanta kawsataka tukuylla allí rikunami kan. Shinami Mamakamachiypi, 66 umapi, nin. Kawsayka pay kikinllatak chaniyukmi kan. Shinallatak shuktak runakunawan kawsankapak kashkatapash chaniyukmi kan.

Kawsayka Mamakamachiypi alli wakaychishkami kan. Mamallaktapura arinakuykunapipash shinallatakmi nin. Kawsay hawami shuktak hayñikuna shayarishka kanmi. Chaymanta Mamallakta kamachikunaka, pipash kawsayta wakllichikpika wanachinami kan. Kawsaypa kancha, kawsaypa ukuntapash alli wakaychina kakta ninmi. Kamachiycamayupash kawsaytaka tukuy paypak ushaykunawan alli rikuna kan. Kayta wakllichikpika tukuy Mamallaktapi kawsakkuna llaki tukunmi.

Shina kakpi, ayllullakta kamachikkunapash, kamachinkapak kikin ushayta charinmi. Mamakamachiy, mamallaktapura arinishkakunapipash chay shina nin. Paykuna kawsaytaka imashinapash allí wakaychinami kan. Chaymanta runa kamachikkunapash, justicia ordinariapash ishkantin tukushpa ama kawsay llaki tiyachun rikuna kan.

Runa kamachiyka, wakin runa mañakpilla purinkapak kallarín. Runa kamachiyka mana paypak munaymanta tarinkapak kallarínchu. Payka, llakichishka, llakichikkuna mañakpilla puriy kallarín. Mana kashpaka, shuk llaki chay pachallapitak yallikukpi shun willachina tiyapkimi purin. Llakichishka mana willakpika runa kamachiyka mana purinkachu.

²³ Kaymanta Corte Interamericano de Derechos Humanos nishkata yachankapakka kaypimi rikuna kan: *Yayke, Axa vs. Paraguay*; *Sakmok Kasek vs Paraguay*; y *saramaka vs. Surinam*.

Ranti justicia ordinariaka, Mamakamachiyta, mamallaktapura arinakushkatapash katishpa, kawsayta allí wakaychinkapakka, willachina tiyakpi, mana tiyakpipash kawsayta llakichikkunataka hapishpa wanachinami kan.

Mamakamachiy 3 rakipi nin: Mamallaktaka tukuylla hayñikunata paktachinami kan. Shinallatak mamallaktapura arinakushkakunapash shinallatakmi nin. Chaymanta Mamakamachiypi 66 rakipi, yupay 1 kayta nin. Kawsaytaka alli wakaychinami kan, justicia ordinariawan, runa kamachiywanpash. Kawsay llakipi kashpaka, llakichikkunata wanachinami kan.

Na nishka shina, runa kamachiy willachina tiyakpipash, mana purishpa, llakichikkunata mana wanachikpika, justicia ordinaria purina kan, llakikuna ama kunkarishka sakirichun. Shina tukukpilla Mamallaktapa justicia ordinaria, Mamakamachiyta, mamallaktapura runa hayñimanta arinakushkatapash katishpa puriy kallarina kan. Shina rurashpami Mamallakta kawsayta alli wakaychinkami.

Mamakamachiyta katishpa, mamallaktapura kawsay hayñimanta arinakushkatapash katishpa, kawsaymanta llakikuna tiyakpika, mana willachina tiyakpilla wanachinachun kan. Runapura alli kawsankapakka, Mamallaktaka kawsayta llakichiy tiyakpika ima shina kakpipash, maypi kakpipash wanachinami kan. Llakichikkunaka mana wanachiy illak sakinachun kan. Shina kakpi, runa kamachiypi mana willachina tiyakpi, mana kashpaka, pay mana rikunata munakpi, llakichishka runa mana kashpaka paypa ayllukana justicia ordinariapi willachina tiyakpika, justicia ordinariami taripankapak yaykunami kan.

Ima shina rurashka runa taripaykunapi; Panzaleo kichwa runakuna, Cotopaxi markapi, La Cochallapitak, ñawpapachamanta ñami kawsayta llakichiykunata rikushpa shamushkami. Kaymantaka ñami wakin yachak runakuna²⁴ killkashkami. Chaymanta kay wañuchishkapipash, mana kunkana yuyay tiyashkachu; La Cocha pushakkuna alli ñanta katishpa, kay llakita taripashkami. Kay wañuchishka llakita yachay tukushka; chay kipa alli tapushpa, mashkashpapash, wanachiyta churashkami. Paypa llaktapi, wañuchishka Marco Antonio Olivo Pallo ayllukuna mañakpi, taripayta rurashkami.

²⁴ Rikuna: Llashag Fernández, Raú. "Justicia indígena ¿delito o construcción de la plurinacionalidad?: La Cocha". En Justicia Indígena, Plurinacionalidad e interculturalidad en Ecuador. Fundación Rosa Luxemburg. Quito, 2012.

Runa kamachiyta, justicia ordinariawan ima shina alli apanakuna, ishkantin ima shina purina mana tiyakpipash, kay Mamakamachiy Wasika kayman paktamun. Runa kamachiyka allitami rurararka. Runa apukkunaka alli mashkashpa, paykunapa ushaywan wañuchishka llakitaka tariparkami. Paykunaka Mamakamachiypa 426 rakita, 171 rakitapash katishpa; shinallatak Función Judicialmanta Código Orgánicopi 343 rakipi nishkatapash katishpami rurashka kan.

Ñawpa nishkata katishpa, kay llakita allichinkapak, Mamakamachiy Wasika, runa apukkuna kamachishkata sinchiyachinata munan. Shinallatak paykunapak hayñikunatapash sinchiyachinata munan. Shina kakpi, *ishkay kutin chayllapitak* rurana (*non bis in idem*) tiksita sinchi shayarishka kachunmi munan. Chay tiksika Mamakamachiy, 76 rakipi, yupay 7, killka i); shinallatak Función Judicialpa Código Orgánico raki 344²⁵, ama ishkay kutin chayllapitak taripachun churashka kanmi. Kayka maykan kutillatak taripay tiyakripika harkami. Shuk hucha ña taripashka karpika ña mana kutin taripana kanchu, ña wakaychinami kan. Chay shina karpika, tukuy mamallaktapa wasiyarishkakuna, kamachiy pushakkunapash La Cocha apukkuna, Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkamanta taripashkataka alli rikuna kanmi.

3. Kay llakipika; ishkay kutin taripana, Mamakamachiypi, 78 rakipi nishka shina; rurak, paypak ayllupash, manachu rurashka.

Mamakamachiy, 78 raki nishka shina, mana ishkay kutin yallichina kanchu: mashkanapash, taripanakuypipash. Shinallatak shuktak manchachinamantapash.

Mana ishkay kutin chayllatatak taripanaka, ama ashtawan llakita suniyachinkapakmi kan. Llakichishka, paypa ayllukunapash ña allimanta allichirichunmi kan. Paykuna alli tukunkapakka mamallaktamanta yanapayta mutsunmi. Paykunata pipash ama llakichishpa katichun munan. Kay hayñitaka Mamallaktami paktachinami kan.

Llakichishka ima kashkataka Mamallaktapura 1985 watamanta willaypi, ushayukkuna llakichishkamanta, ashtawan riksichinmi. Kay shina ninmi:

“1. Llakichishkaka, shuk runa, shuk wasiyarishka kashpapash, sapalla kashpa tantalla kashpapash, pipash yuyaypi, aychapi, kapukunapipash wakllichishka kashkami kan. Llakichishkaka shinallatak paypa ima hayñi kichushka kashpapashmi kan. Mamallakta kamachiypi, mamallaktapura arinakushka runa

²⁵ Kay tiksikyá Código Orgánico Integral Penal, 5 raki, yupay 9, agosto killapi yaykunapipash tiyakunmi.

hayñitapash kichushka kashpa llakichishka runami kan. Kay llakitaka maykan ushayukpacha kashpapash rurashkami kan.

2. Shuk runa llakichishka kana kan, kay Willayta katishpaka, llakichik pipash kakpi, shutak runa, shuk wasichishka, mamallaktapak llankak kakpi, shuk tantalla kakpi. Shinallatak llakichikta hapishka kakpi, wanachishka mana wanachishka kakpi, ima llakichishka llakichikwan ima tinkunakuy tiyakpipash. Llakichishkapa ayllukunapash, paypa katikkuna kashpapash llakichishkakunami kan. Llakichishkata yanapankapak rikpi llakita chaskikpash, llakichishkami kan”.

Kutin llakichikka pitak kan. Kutin llakichikka, llakichishkata imashinapash ashtawan llakichishpa katikmi kan. Shinallatak, kamachiyta apakkuna, mana utka allichikpi, kamachiyta apakkunapa yanapakkunapashmi kutin llakichikmi kan.

Kutin llakichinaka ishkay tatkipimi tukun. Shuknikika, llakichik wakllichina pachapi. Pay payllatatak, shukpak rantitapash llakichinmi. Ishkaynikika, llakichishka willachishka kipami tukun. Kay ishkaynikitaka kamachiyta apakkuna mana utka allichikpi; shinallatak, kutin kutin llakita yuyarichikpipash tukunmi. Kayka llakichishka shunkupi, samaypipash llakichinmi. Mamallaktata apakkunami kay llakikunataka pishiyachinami²⁶ kan.

La Cocha llakipi, Mamakamachiy Wasi rikuypika, wañuchishka ayllu mana Mamallaktamanta yanapayta charishkachu. Shinallatak kamachita apakkunamantapash mana yanapayta chaskishkachu. Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishka punchamanta, paypa ayllukuna achkatami llakirishka. Ashtawan llakirishkami, manchachinatapash chaskishkami.

Kay llaki paskashka katishkamanta, llakichishka runakuna kutin kutin llakichishka tukushkami. Kamachiyta apakkunamanta willana wasikunamantapash llakikunata chaskishkami. Ima shina Víctor Manuel Olivo Pallo paypa mañashkapi nin, runa kamachiyta mana paktachishkamanta. Ranti Justicia Ordinaria kayta rikunkapak yaykushkamantapash. Chaymanta allichishkata mana paktachishkachu.

Shinallatak, kay Mamakamachiy Wasi kay llakimanta achka willaykuna mirarishkata rikunmi. Marco Antonio Olivo Pallo aylluka tawaka kutin, paypa llakimanta, rikuna tukushkami. Kay willaykunaka ashtawan ayllukunata manchachishkami. Shinallatak,

²⁶ Llakichishka pacha kipa rikurimushka llakika shunku pishiyaypash tiyanmi. Kayta samachinkapakka shuk samayta hampikmi tiyana kan. Kay samay llakikunaka, chinkanmi kan: warmi kashpa, kari kashpa, sawarishka mana sawarishka kashpapash.

ayllu, ayllullakta, pushakkunapash mana allí rimashkata uyana tukushkami. Wakinkunakarin millanaytami rimashkami.

Ima shina Mamakamachiy 18 rakipi nin, tukuy runakuna kay hayñitami charin: *“kikin willayta mashkana, chaskina, yallichina, rakinakuna, chikan ñawimanta rikushka, mana unayashka, mana harkashkapash. Llullashka karpika kipa allichina, wanachinatapash chaskina”* Kayka imata nisha nin. Kayka willanaka allí mashkashpa, kuna kan nisha ninmi.

Kay llakipika mañakka, 73 pankapika shinami nin:

“Ñukanchik ayllupa allí shutitapash, willaykunamanta llakichishka tukushkami. Ñuka wawkipa shutitapash llakichishka kashka. Ñuka mamapash llakinayta llakirishkami. Payta willanapi tawka kutin rikuchishkami. Paypa llakita mana yuyashkachu. Runa kamachiypash wanachishka shuyukuna ama rikuchichun nina kashka. Ñukanchikta tukuy mamallaktapa ñawpapi, awka runakuna shina, yuyay illak runakunata shinami rikuchishka. Shina rurashkamantaka, Mamakamachiy 171 rakipash mana paktashkachu yuyachin”.

Kayta rikushpaka, willana wasikunaka, achka ushayuk kashkata yuyachinmi. Ama llakichik willaykunata tukuykunaman riksichinkapakka Mamakamachiy, 16 rakipi nishkata katinami kan, ninmi.

Marco Antonio Olivo Pallo wañushkaka hatun llakimi kashka. Shina karpika, kay willana wasikunaka allimantalla kaytaka riksichina karka. Kay wañuchishkamantaka, allí tapushpa, allí mashkashpa, willaykunata chimpapurachishpapash riksichinaka karka. Kawsaypura allí apanakuy tiyachunpash rikuna karka. Wanachinamanta shuyukunatapash (runa kawsay ima shina kashkatarak riksichishpa), allimantalla riksichina karka. Chayta rikukkuna, runakuna ima yuyay kawsanta riksichun rikuchina karka. Willaytaka, chaskikkuna ama runa kawsaymata asichun, millanayachichunpash rurana karka.

Kay shina runa kamachiy tiyakpika, willaykunaka Mamallaktapi tukuy kawsaypura, chikay yuyaykunapash tiyachun yuyashpami rurana kan. Chayta rurankapakka willana wasikuna ukupika allí yachachishka runakunami tiyana kan. Willakkunaka achkata yachak runakuna kana kan. Runa kawsaymantapash achkata yachana kan. Runakuna ima shina pachata rikun, kawsaytapash ima shina rikun, tukuy chaykunata, willak runakunaka riksina kan. Mana shina rurakpika runa taripaytaka mana allí kashkata shina rikuchinmi.

Chaymanta, Mamakamachiy Wasika, kay La Cochapi runa kamachiy rurashkaka mana yankamanta wanachina kakta rikuchina tukun, yuyan. Runa wanachinaka shuk hampi shina kak nin. Runa kawsaypika, aychapi wanachinaka llakichikta hampichinkapakmi kan²⁷. Shinallatak kawsakpura kutin alli apanakushpa katichunmi rurashka kan. Shinallatak, kipa pacha ama chay llakita pipash kutin rurachun nishpa ruran.

Kay manta, Esther Botero Sánchez, kaymanta rikupayashpa Mamakamachiy Wasiman killkashpa kay yuyayta kun:

"(...) runa tantanakuy, mana kashpaka runa kamachiy apukkuna churashka wanachinaka llakichikta hampichinkapakmi kan. Paypa samay alli yuyashpa kutin allí ñanman tikrachun, shinallatak ayllukunawanpash alli kawsankapak tikrachun nishpami wanachiy kan. Pishiyarishka samayta kutin sinchiyachinkapakmi kan (...)"

Pedro Torres, paypa killkashkapipash shinallatak nin:

"(...) Ayllullaktapi alli kawsayta pakikpika mana llakichinkapaklla wanachina tiyanchu. Chaypak rantika tukuylla chaypi kawsakkuna allí kawsayta pakikta kutin alli kawsayma tikrachun nishpa hampina wanachina tiyan (a)"

Chaymanta, runa hampina wanachinata yankamanta llakichik wanachinawan chimpapurachinaka mana ushanchu. Hampina wanachinaka llakichikta alli ñanman kutin pushankapakmi kan. AYLLUKUNA ALLI KAWSAY, Mamakamachiypi nishka shina, katichunmi rurashka kan. Kay hampik wanachinaka, mana positivo Hayñi nishka shina, runata yankamanta aychata llakichik kanchu".

Chaymanta chikan kawsaypura rikuyanta, runa wanachinaka mana yankamanta llakichik kanchu. Mana runata pishiyachinkapak kanchu. Chaypak rantika runa wanachinaka shuk hatun unancha shina kanmi. Kayka llakichikta kutin ayllullaktapi alli shunkuwan chaskinkapakmi kan. Kasilla alli apanakushpa kawsankapakmi kan.

Shina kakpi, Marco Antonio Olivo Pallo wañuypi, wañuchinamanta huchachishkakunata wanachinaka runa kawsaywan alli apanakun. Chay wanachinaka paypak kikin kawsaymantami kan. Chaymanta chay wanachinaka Mamakamachiypi nishka shina, mamallaktapura runa hayñi arinakushkakuna shina,

²⁷ Sánchez, Esther. Mamakamachiy Wasiman chayachishka killkashkapi. 30-31 pankakunapi.

OIT 169 nishka shina, Runakunapak Hayñimanta Willana nishka shinapash rikuna kan.

Chaymanta, kay yuyaykunawan kay wanachinata killkakatishpaka, kay wanachinaka mana huchachishka runakunata wañuchinata, yankamanta llakichinata munarkachu. Chaymanta, kay Mamakamachiy Wasi, ima shina kay willashka kashkata kayta yuyanmi. Kay wañuchishkamanta willaykunapika tawka mana allikuna tiyarkami. Shuykunawan rimaykunawan, linchamiento kashkata nishpaka shuk hatun pantaymi karka. Willana wasikuna shina nikpika mana paktalla willaykunata tuykuykunaman riksichirkachu. Ashtawanka Olivo Pallu aylluta kutin kutin llakichirkami.

Victor Manuel Olivo Pallu, rurak tukukushka, paypa mañaypi 73 pankunapi shina nin:

"Ishkay yuyay La Cocha taripashka mana alli apashka kashkata ninkapakka kaykunami kan. Olivo Pallu aylluka ñukanchik munaymantami, wañuchinamanta huchachishkapa munaywanpash runa kamachiyta mañarkanchik. Shina kakpi, runa kamachiyka paypa taripayta alli paktachinami karka. Tukuy arinakushkata, paypak ushaywan, Ecuador Mamakamachiypi, mamallaktapura arinakushkapipash tiyak ushaykunawan, taripashkata paktachinami karka. Mana chayta rurashkachu. Chaypak rantika shuktak taripaykuna kallarín. Ñukanchikta kutinmi llakichin. Ñukanchikta kutin taripakkunaman chapakunawan pushachin. Kay llaki ña allichishka karka, shinapash kutin llakita kawsachin. Ñuka mamatapash llakichirkami. Shuk wañuchikpa abogado ñuka mamata llaktapi makarka".

Rurak tukushka nishkamantaka, kay Mamakamachiy Wasika kutinllatak nin. La Cocha pushakkuna, wañuchishka ayllukunapa mañakpi, huchachishka munaywanpash, kay llaki ayllullaktapi tukushkamanta, Mamakamachiy, 171 rakita katishpa, Función Judicial Código Organico 343 rakitapash katishpa, kikin hayñita charishpami llaki taripayta rurarkami. Shinallatak nin Esther Sánchez Botero, Pedro Torrespash, rikupayak runakuna. Shina kashkamanta ama rurak tukushka, paypa ayllupash kutin llakichishka kachunka kaytami rurana kan. Justicia Ordinaria shuktak taripakkunapash, ishkay niki rimay 171 raki Mamakamachiypa katinami kan. La Cocha rurashka taripayta alli paktachinami kan.

Shina rikuchishka, kay Mamakamachiyta Rikuk Tankanakuyka, Olivo Pallo ayllu ama kutin llakichishka kachun hayñita alli shayachinkapakka, shinallatak ama ishkay kutin chayllatak taripankapakka tukuy mushuk kallarishka taripaykunaka ña mana katina kanchu. Justicia Ordinariapi huchachishkakunata kutin taripankapak, runa

pushakkunatapash taripankapak, kay Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkamanta kallarithkakunaka ña wakaychishpa sakinami kan.

(
“).

.III. CHAYAMUY

Ecuador Mamakamachiy Rikuk Tantanakuyka, Ecuadorpa Mamakamachiy shutipi, alliyachishpa kaytami nin:

KAMACHISHKA

9. La Cocha ayllullaktapi runa kamachiyka, mana Mamakamachiy hayñikunata wakllichishkachu, 16 puncha, mayo killa, 2010 watapi, rurashka taripata, tukuypak tantanakuypi.
10. La Cocha ayllullaktapi, runa pushakkunaka Mamakamachiy 171 rakita katishpa, Código Orgánico de la Función Judicial 343 rakita katishpami rurashka.
11. Víctor Manuel Olivo Pallopa, mana kutin llakichina hayñita wakllichishkami (Mamakamachiy, 78 rakipi nishka mana paktachishkachu).
12. Kay llakita allichinkapakka kaytunatami rurana kan:
 - a. Tukuy judiciales ordinarias apukkunata, Mamakamachiy 171 rakita katishpa, La Cocha ayllullakta pushakkuna taripashkata chaskinami kan. Paykuna ña Marco Antonio Olivo Pallo wañuchishkata tariparkami. Paykunaka kikin hayñita chayta rurankapak charirkami. Chaymanta ña shuktak taripanataka sakichinami kan, ama ishka kutin chayllatak taripankapak.
 - b. Willana wasikunaka, mamallaktapa kashpa, ayllukunapa kashpa, kikinpa kashpapash imakunawanpash willankapakka alli mashkashpa, alli tapushpa, chimpapurachishpapash rurana kan. Ama runa kamachiyta llakichina, millayachinpash kan.
 - c. Kay kamachishkata Consejo de Regulación y Desarrollo de la Información y Comunicaciónman riksichinchik. Pay kayta tukuykunaman riksichichun. Chaypakka sumak yachana wasikuna, runakunapa kawsayta yachakunapa yanapaywan willakkunata yachachichun. Paykunata runakunapak hayñikunamanta yachachinami kan. Shinallatak Ecuadorpi pluralismo jurídico tiyashkamantapash riksichinami kan.
 - d. Kay kamashkata Consejo de la Judicaturaman riksichina, pay tukuykunaman riksichichun. Yachachina tantanakuykunata rurashpa, taripak runakunaman, fiscalakunamanpash Ecuadorpika tawka chikan runakuna tiyashkamanta

riksichina. Shinallatak runa kamachiy tiyashkamantapash yachachina.

13. Kay kamashkata mañashkakunaman chayachina, pushakkunamanpash, ima shina Mamakamachiypi nishka shina.
14. Kay kamashkata tukuyta kichwaman tikrachishpa Panzaleo Kichwa, Cotopaxi markapi ayllullaktakunapi riksichina.
15. Kay kamashkata tukuyta shuk kamuta rurashpami españolpi kichwapipash llukshichina. Chayamuy kamashkataka shuk punchantin purik killkashkapi españolpi kichwapipash llukshichina.
16. Kay kamashkataka ayllullaktapi, rurak tukushkakuna ñawpakpi, pushakkunapak ñawpapipash kayta rurak, mana kashpaka shuk shukpakrantiwanmi rikcishina. Kaytaka Ley Orgánica de Garantías Jurisdiccionales y Control Constitucional, 66 raki, yupay 13 nishka shina.

Fabián Marcelo Jaramillo Villa
MaMAMA KAMACHIY KAMACHIK

IMAKAY Yupay: 0731-10-EP

IMAMANTA.- Kashnallatakmi, kishpirishka churashka doctor Fabián Marcel Jaramillo Villa, Mamakamachiy Wasipa taripak, arinishpami killkarka 2014, julio killa, 31 punchapi. Riksichinimari.

Rodrigo Ucsa Cuyo
KILLKAK

MUSHUK SHIMIKUNA: Vocabulario nuevo

Arinina:	decidir
Ayllullakta:	comunidad
Chanina:	valor, peritaje
Chiniku:	minuto
Hayñi:	derecho
Inturina:	amontonarse, hacer pandillas
Kamachina:	juzgar
Kapu:	bienes materiales e inmateriales
Kikipak	auto
Llakichishka:	víctima
Llaktayuk:	ciudadano
Mamakamachiy:	Constitución de la República
Mamakamachiyta Rikuk Tantanakuy:	Corte Constitucional
Mamallakta:	estado, país
Mamallaktapa Tantanakuy:	Asamblea Nacional
Pukcha:	quintal
Raki:	artículo
Rurak:	accionante
Rurashka:	accionado
Llakichik wanachina:	sanción punitiva
Hampina wanachina:	sanción sanatoria
Hamutana:	entender, comprender
Tantarikillka:	acta
Taripayak:	fiscal
Tiksi:	fundamento
Ukun:	cuerpo
Wanachina:	castigar, sancionar
Wayrupayana:	sortear
Wasichishka:	institución
Willana:	avisar, informar. En amazonía: riksichina
Willana wasi:	medios de comunicación
Yanapana mañay:	acción extraordinaria de protección